

Oppfølging av særlig verdifulle
kulturlandskap i Sør-Trøndelag

RAPPORT:

AGDENES KOMMUNE

Innhold:

- Beskrivelse av kommunen
- Grønningen, Åremmen og Størdalsbugen
- Ingdalen
- Sørbygda – Solem
- Ytre Agdenes

www.fylkesmannen.no/kulturlandskapsprosjektet

FYLKESMANNEN I SØR-TRØNDELAG
Avdeling for landbruk og bygdeutvikling

Fylkesmannen i Sør-Trøndelag

Avdeling for landbruk og bygdeutvikling

Statens Hus

7468 TRONDHEIM

Besøksadresse: E. C. Dahls gate 10

Tlf: 73 19 90 00

postmottak@fmst.no

www.fmst.no

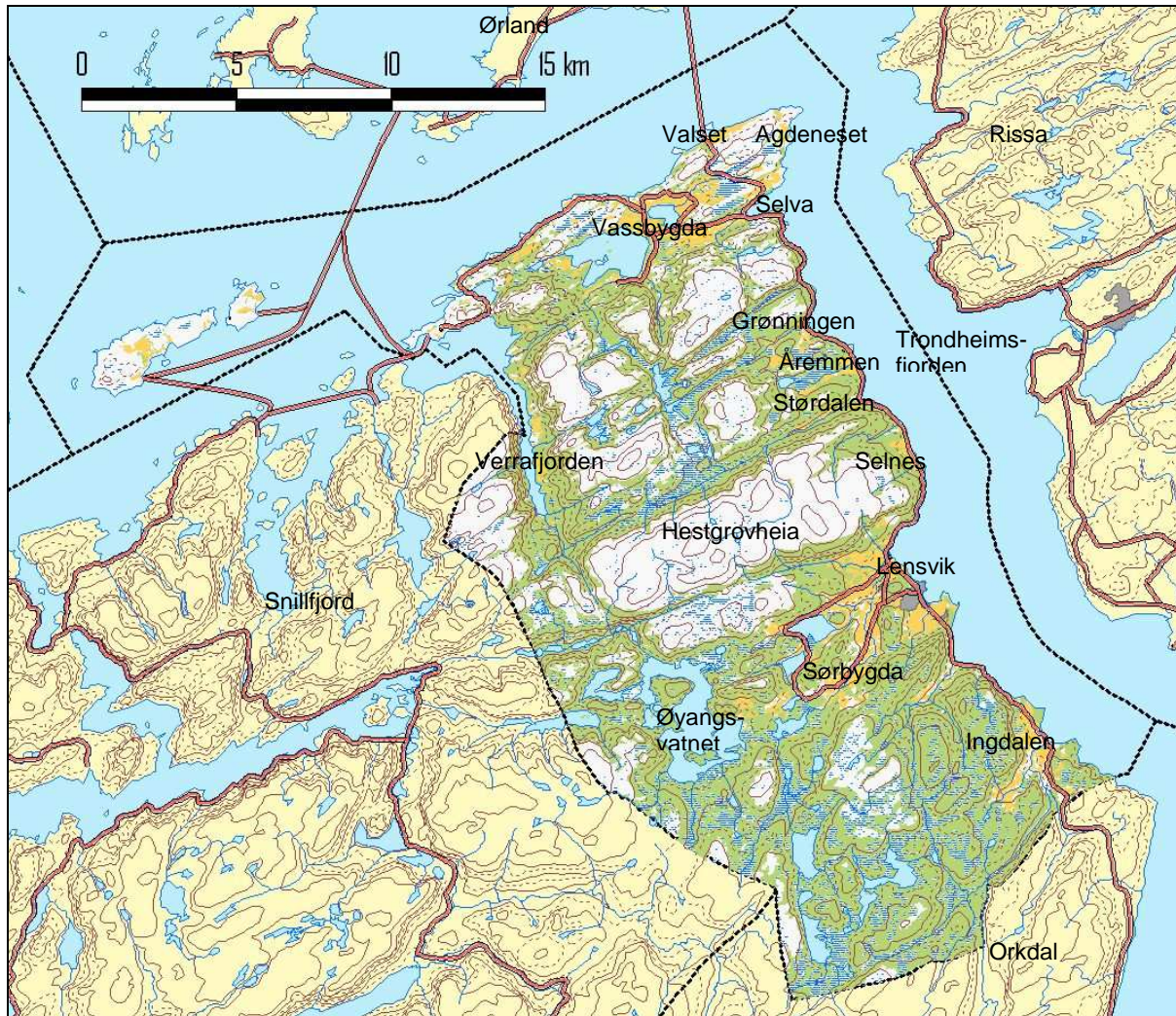
TITTEL Oppfølging av særlig verdifulle kulturlandskap i Sør-Trøndelag. Rapport: Agdenes kommune	DATO 02.05.2006
FORFATTER Vigleik Stusdal	ANTALL SIDER 41
PROSJEKTLEDER/-ANSVARLIG Laila Marie Sorte/Per Joar Gunnes	STIKKORD Agdenes Kulturlandskap
UTGITT AV Fylkesmannen i Sør-Trøndelag, avdeling for landbruk og bygdeutvikling	

Innhold

1	Beskrivelse av kommunen	1
2	Grønningen, Åremmen og Størdalsbugen	3
3	Ingdalen	13
4	Sørbygda – Solem	21
5	Ytre Agdenes	30
6	Kilder	41

1 Beskrivelse av kommunen

Agdenes kommune ligger ved innløpet til Trondheimsfjorden, med sjøarealer grensende mot nord og øst, figur 1. I vest grenser den mot Snillfjord kommune, og i sør til Orkdal kommune. Kommunen deles ofte inn i tre grender; Ytre Agdenes, Lensvik og Ingdalen. Kommunens ca. 1800 innbyggere har til sammen 318 km² å boltre seg på.

Figur 1. Kart over Agdenes kommune. Kartdata: Fylkesmannen i Sør-Trøndelag, Statens kartverk/ tillatelsesnr. MAD 12002-R127454.

Ytre deler av kommunen har et typisk kystklima, med milde vintre og lite snø. I indre deler av kommunen er det mer skogsmark, mindre vind og mer snørike vintre. Agdenes har en vekslende natur, med fjell, fjord, åkerlandskap, myr, skog og nakne berg. Kanskje er det denne vekslingen som gjør kommunen populær for hyttefolket. I dag har kommunen ca. 800 fritidseiendommer og et stigende antall turister.

Det meste av jordbruksarealet i kommunen ligger forholdsvis nært sjøen, noe som i enda større grad gjelder befolkningsfordelingen. Unntaket er områdene vest for Lensvik, blant annet Sørbygda. Lensvik og Vassbygda har de største og viktigste jordbruksarealene i kommunen, og Lensvik er blant annet kjent for sin jordbærproduksjon.

Undersøkellesområdene

På et møte mellom representanter for prosjektet og Agdenes kommune 1.3.2005 ble det besluttet å arbeide videre med følgende fire områder: Ytre Agdenes, Sørbygda i Lensvik, Grønningen-Åremmen-Størdalsbugen og Ingdalen.

Utvelgelsen av områder i prosjektet gir ikke en endelig oversikt over de mest verdifulle kulturlandskapene i kommunen. Andre områder kan også være særlig verdifulle kulturlandskap. Prosjektet er først og fremst en arbeidsmetode, der målrettet innsats mot enkeltområder er en sentral del i arbeidet for å oppnå maksimal effekt av de tiltak som settes i verk i kulturlandskapet.

Det ble avdekket store verdier i kulturlandskapet i Agdenes. Tradisjonelle bygningsmiljøer representerer en viktig del av kulturhistorien og er flotte elementer i kulturlandskapet her. Kommunen har mange kulturminner, både fra eldre og nyere tid, som gravrøyser, Kong Øysteins havn, Agdenes fyr og mange krigsminner. Både natur- og kulturlandskapet i kommunen har sitt spesielle preg, og byr på mange flotte opplevelsesmuligheter. De største utfordringene i områdene knytter seg i dag til gjengroing, intensivering av drifta og nedlegging av bruk.

Grønningen, Åremmen og Størdalsbugen ligger som perler på en snor langs riksvegen som følger strandlinja gjennom Agdenes. De tre små gårdsgrendene har gammelt beitelandskap, tradisjonelle bygningsmiljøer og et attraktivt landskapsbilde. De byr på turmuligheter og opplevelse av vakkert natur- og kulturlandskap. De tre grendene trues i dag av nedlegging av driftsenheter, forfall av verdifull bygningsmasse og gjengroing.

Ingdalen ligger sørøst i Agdenes og ligger lett synlig ved riksvegen. Ingdalen byr på et variert og kupert landskap, mange tradisjonelle, velholdte bygningsmiljøer og gode tur- og rekreasjonsmuligheter i et interessant område. Ingdalsfossen er blitt en spennende kulturarena, i tillegg til at den byr på gode bademuligheter og tilrettelagte kulturminner. Området er først og fremst truet av gjengroing, og de flotte ravinebakkene er nå i ferd med å bli fullstendig tilgrodd.

Sørbygda – Solem ligger vest for Lensvik og er uten kontakt med sjøen. Området har derfor et visst innlandspreg. Her finnes rester av gammel kulturmark, en del tradisjonelle bygningsmiljøer og et variert og interessant landskap med flere vatn og tjern. Området byr på gode turmuligheter, både til fots og på sykkel, og ligger forholdsvis sentrumsnært.

Ytre Agdenes er den nordøstre del av Agdenes kommune og består av flere gårdsklynger liggende langs sjøen og et stort, flatt og sammenhengende jordbruksområde som ligger i tilknytning til Litlvatnet og Storstvatnet. Området har svært mange kulturminner av ulike slag, først og fremst i form av gravrøyser, krigsminner, Agdenes fyr, Kong Øysteins havn, steingarder og dessuten noe tradisjonell gårdsbebyggelse. Ytre Agdenes byr på svært mange muligheter for turgåing og rekreasjon, både for fastboende og hyttegjester.

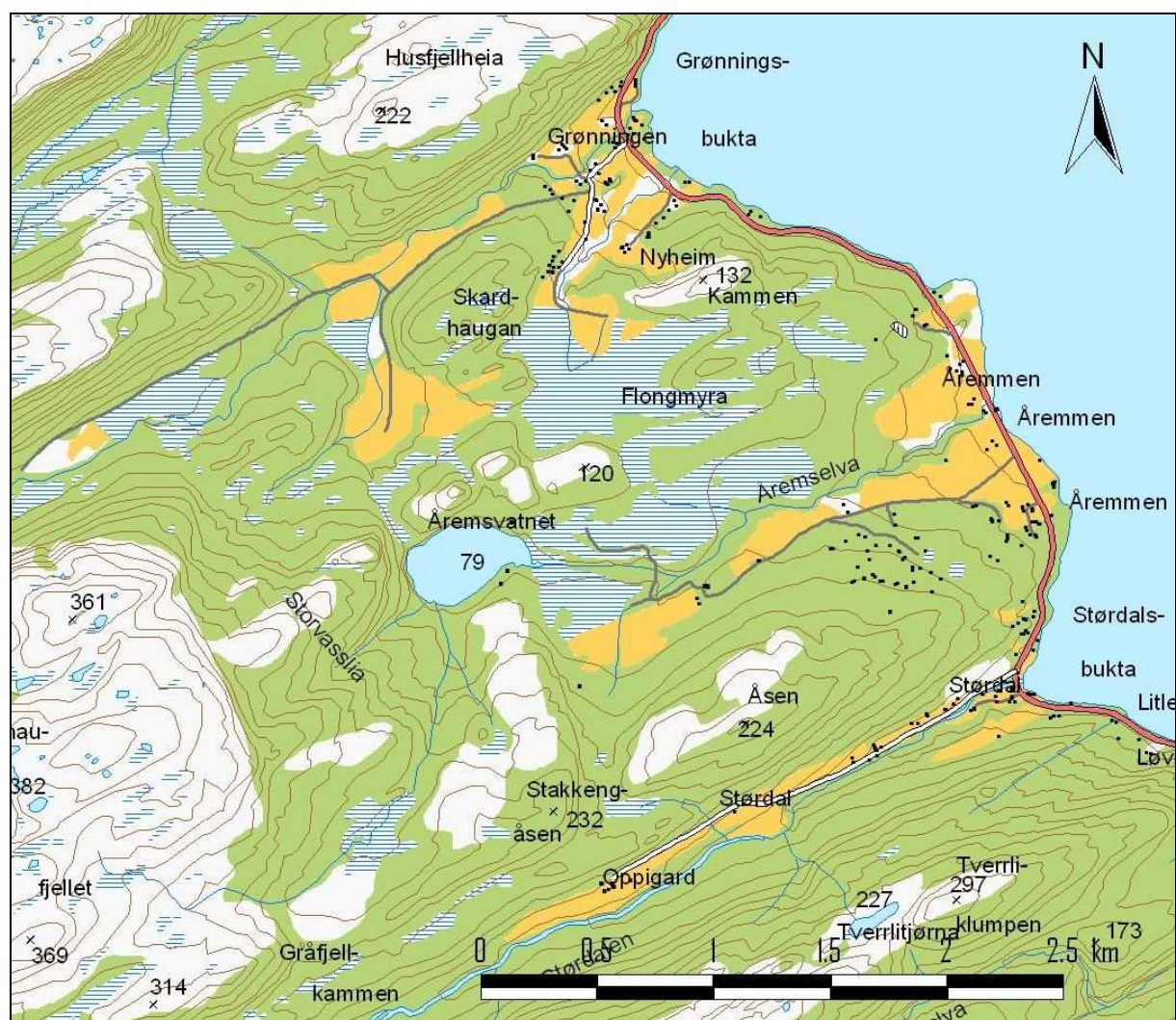
2 Grønningen, Åremmen og Størdalsbugen

Befart: Ultimo august 2005

Hoh.:

Beskrivelse av området

Det undersøkte området omfatter tre grender som ligger med utsyn mot Trondheimsfjorden. Grønningen og Størdalsbugen ligger i hver sin lille bukta, mens Åremmen er neset mitt mellom de to buktene, figur 2. Grendene er atskilt av åsrygger, men bindes sammen av riksvegen som går gjennom den østre del av grendene. Alle grendene strekker seg sørvestover, i tre parallelle små dalførere.

Figur 2. Kart over Grønningen, Åremmen og Størdalsbugen. Kartdata: Fylkesmannen i Sør-Trøndelag, Statens kartverk/ tillatelsesnr. MAD 12002-R127454.

Størdalsbugen er ei grend bestående av tre-fire småbruk, satt tett sammen i den trange bukta. Lenger inne i den smale dalen ligger ytterligere tre gårder. Åremmen ligger vidt vendt ut mot fjorden, og består av fire gårder liggende i et flatt landskap preget av store, sammenhengende jordbruksarealer. I Grønningen ligger sju gårder relativt tett sammen i ei grend som er vendt ut mot fjorden og som er avgrenset av markerte fjellpartier.

I Grønningen består berggrunnen nord for Boteldalsvegen/Grønningselva av granodiorittisk gneis med hornblende (NGU 2006). Sør for vegen består den av granittisk gneis og migmatitt. På Åremmen består berggrunnen i hovedsak av granodiorittisk gneis, på Åremsneset med innslag av hornblende. I en åre omtrent langs Åremselva består berggrunnen imidlertid av meta-arkose og kvartsgneis. I Størdalsbugen og Størdalen består berggrunnen av grønnstein og grønnskifer med lag av kvartskeratofyr. Dette er i hovedsak relativt fattige bergarter, med unntak av grønnstein og grønnskifer, som har et høyt innhold av plantenæringsstoffer og som gir den artsrike vegetasjonen i lia i Størdalsbugen.

I Grønningen består jordsmonnet for det meste av hav- og fjordavsetninger (først og fremst leirjord), noe som gir et fruktbart og godt jordsmonn. På Åremmen er det fruktbare, marine strandavsetninger. Nederst i Størdalen er det elveavsetninger og marine strandavsetninger, mens det lenger inne i dalen og oppe i dalsidene er et grunnere jordsmonn med morenejord.

Nåværende og tidligere drift

I Grønningen er det i dag to melkebruk i drift (Holten og Grønningen), i tillegg til at et av bruka har kjøttproduksjon med en ammekubesetning (Aune). Ca. 50 prosent av arealet i grenda drives i dag økologisk. Samdrift mellom Grønningen og en gård i Selva er under planlegging, og da vil Grønningen stå for det meste av beitearealet. Det meste av jorda nede i bukta er gammel, men det ble nydyrket en del arealer så sent som på 1980-tallet, da først og fremst lenger inne i dalen. De senere årene er det også ryddet en del beite i utmark innover ved Grønningselva, noe som har gitt tiltrenge beitearealer.

Gamle bilder viser at det en gang var omtrent helt snautt i Grønningen, og den omfattende beitebruken førte blant annet til at det da ikke fantes trær langs elva. I dag er der en tett kantvegetasjon. Det er nå stor interesse for å ta vare på det åpne kulturlandskapet i Grønningen, og etterspørsel etter beite gjør det mulig også å holde arealer på de nedlagte gårdene åpne.

I Åremmen er det i dag to melkebruk i drift (gnr./bnr. 108/1 og 108/16), i tillegg drives det pelsdyrproduksjon på Årstein. En del av jorda i Åremmen er forholdsvis ny og oppdyrket på 1900-tallet. Det siste ble dyrket opp for rundt 30 år siden. Åremselva renner ut midt i området, og den tette løvskogen på begge sider er kommet opp etter at drifta ble modernisert. Da var ikke disse bratte arealene lenger hensiktsmessige å slå, og i senere tid er også beitinga redusert, selv om her ennå beites på ett av bruka. Også på Åremsneset er beitinga svært redusert, slik at det nå gror igjen.

I Størdalsbugen er det i dag kun to sauebruk i drift (gnr./bnr. 107/1 og 107/3), noe som nok henger sammen med den bratte og ganske tungdrevne jorda. Det meste av jorda ligger som en smal stripe i skråningen ned mot Størdalselva. Området går i dag gjennom en rask gjengroing, og mange arealer er grodd igjen fra før. Særlig gjelder dette liene som ikke kan høstes til fôr maskinelt. Tidligere ble mye større arealer slått, og det meste av beitinga foregikk i utmarka. Det var nok dessuten mye mer aktivitet i området, med rutebåtanløp og pakkhus på kaia her.

Biologisk mangfold

Mangfoldet av planter og dyr i jordbrukslandskapet kan være stort. Naturlig forekommende arter har funnet nye voksesteder i beite- og slåttemark og dannet et mangfold som skiller seg fra naturen ellers. Mangfoldet er størst i områder hvor det ikke har vært pløyd, gjødslet eller

tilsådd, men høstet på mer tradisjonelt vis med slått og beiting. Slike arealer kalles gammel kulturmark, og er viktige å ta vare på av hensyn til vårt biologiske mangfold.

På Åremmen er det ennå noe beite for storfe på Åremsneset og langs Åremselva, figur 3. Alt beitet gjødsles i dag, og det er derfor ikke så mye innslag av typiske kulturmarksarter. Under *Nasjonal registrering av verdifulle kulturlandskap i Sør-Trøndelag* (Liavik 1996) ble det gjort registreringer på Åremsneset. Forekomst av blant annet løvetann og hundekjeks tyder på høyt næringsinnhold og dermed lavt artsmangfold. I tillegg ble det gjort funn av orkideen stortveblad, som er en kalkkrevende art som trives best der det slås og ikke gjødsles. Denne forekomsten tyder på at arealet en gang kan ha vært artsrikt. I dag har beitemarka preg av næringsrik, gammel eng med mye sølvbunke i tydelige tuer. Det er også flere skogkruller på neset og det er mye gjengrodd rundt krigsminnesmerkene her.

Figur 3. Åremsneset har rester av gammel kulturmark som nå er grodd igjen med kratt, eller gjødslet og dominert av sølvbunke-tuer. Noe av arealet slås.

I lia nordøst i Størdalsbugen (mellom steingarden og vegen) ligger et areal med gammel kulturmark, som tidligere trolig har vært slått, figur 4. I vest grenser arealet til oppdyrkede arealer, i øst går det gradvis over i skog. Beitet har et forholdsvis grunt jordsmonn, og stedvis steinete mark. Mot vest går arealet over til frisk mark, men også i slakere partier finnes innslag av frisk mark. Den sørvendte lia beites av sau, men gjengroingspreget er tydelig. Det er først og fremst store mengder einer som har invadert marka. For øvrig er beitet i forholdsvis god stand, med kulturmarksarter som gulaks, raudsvingel, engkvein, smalkjempe, tiriltunge, blåklokke, raudknapp, prestekrage, øyentrøst, storblåfjør, kvitmaure og følblom. Enkelte steder er det mye mose og også en del røsslyng. Ellers forekommer det i Størdalsbugen hagemark med einer, hassel og osp (Liavik 1996).

I Grønningen ble ikke gjort registreringer på arealer med gammel kulturmark, men det finnes en del gammel slåtte- og beitemark mellom riksvegen og sjøen. Her er det i dag mye gjengrodd, men ennå finnes mye åpent areal. Langs Svebekken beites det nesten i hele bekkens lengde, der den går over innmarka. Også her finnes noe gamle slåtte- og beitearealer der jorda ikke har vært vendt i nyere tid.

Figur 4. Denne lia i Størdalsbugen ligger på en rik berggrunn med grønnstein og grønnskifer. Arealet har ennå en vegetasjon typisk for gammel kulturmark, med arter som raudknapp, prestekrage og smalkjempe. Arealet er i dag invadert av einer og bør ryddes.

Kulturminner og kulturmiljøer

Tradisjonelle bygninger og bygningsmiljøer har verdi som kulturminner og er med på å skape et harmonisk og vakkert kulturlandskap. Spor etter tidligere driftsmetoder har også slike verdier. Dette kan være steingarder, rydningsrøyser, oppmurte veger, bruer og lignende.

Nederst i Størdalsbugen ligger tre smågårder tett sammen like på vestsiden av vegen, figur 5. I sjøkanten nedenfor ligger også en klynge av naust. Sammen utgjør dette et helhetlig og godt bevart kulturmiljø. Det er dessuten et flott landskapselement som er lett synlig fra vegen. Størdal bnr. 2 har et tradisjonelt og bevaringsverdig tun med et flott og godt bevart fjøs og trønderlån liggende tett ved vegen omtrent midt i Størdalen.

På nordsiden av Størdalen, i hele dalens lengde, finnes rester av en gammel steingard. Denne danner grense til utmarka. Fra Størdalsbugen til Nilsstubecken i Størdalen er steingarden sammenhengende og for det meste i svært god stand, lenger vest mangler enkelte partier og tilstanden er generelt dårlig. Den svært lange steingarden er i dag et unikt kulturminne, da det finnes få så omfattende steingarder igjen og som tillegg er i god stand i lange partier. I området er det også rester etter en steinsatt vei og øverst i landskapet er det flere rydningsrøyser og sannsynligvis en stor gravhaug. Der elva renner ut i fjorden er det dessuten mange rester av boplasser. Nilsstuplassen er rest av en gammel husmannsplass lenger inne i dalen, og som lå der Nilsstubecken krysser det gamle vegfåret som går innover dalen her.

Figur 5. I Størdalsbugen ligger en klynge av velholdte småbruk og noen naust lett synlig ved vegen.

Gårdene på Åremmen har alle noen tradisjonelle bygninger, men det er gjort en del forandringer i tuna her som gjør at de ikke fremstår som helt tradisjonelle lenger. Det typiske trøndertunet er best bevart på bnr. 1, der både våningshuset og driftsbygningen har et tradisjonelt preg og der dessuten firkantforma på tunet er beholdt. Dette tunet er fra rundt midten av 1900-tallet. På bnr. 16 er tunet fra 1960-tallet, på bnr. 2 fra 1970-tallet, mens tunet på Årstein er av eldre dato. Her var tidligere også en liten butikk. Ved sjøen nedenfor gårdene ligger dessuten et par eldre naust.

På Åremsneset finnes en del krigsruiner med rester av kanonbatteri, brystvern, kommandobolig og bunkerser, figur 6. Ruinene står i dag delvis gjemt inne i skog, da det har grodd mye igjen på neset. Dette gjør at disse kulturminnene ikke lenger er så godt synlige. Fra Åremmen går det en eldre veg over til Grønningen, som var riksveg til 1960-tallet. Denne er nå under opprusting slik at den kan brukes som turveg.

Figur 6. På Åremsneset finnes mange krigsminner i form av bygningsrester. Det meste er i dag nedgrodd.

I Grønningen ligger mange gårder, men som i Åremmen er også tuna her mye forandret i forhold til tidligere. Det er tradisjonelle bygninger på alle gårdene, mange også i god stand, men bygningsmiljøet er som oftest forandret. Det i dag mest helhetlige tunet er trolig Myran lengst øst i området, og her står både trønderlån og en tradisjonell fjøsbygning lett synlig nær vegen. På bruket Grønningen står et eldre fjøs med en svært flott, dobbel steinmur. Fjøskassen ble bygd slik etter en brann, og fremstår i dag som et interessant element i kulturlandskapet.

Landskapsopplevelse og tilgjengelighet

Det tre grendene ligger som perler på en snor langs riksvegen og byr på opplevelser av kulturlandskapet i Agdenes. Store deler av både Størdalsbugen, Åremmen og Grønningen er lett synlige fra riksvegen, som stort sett går parallelt med fjorden. Områdene er derfor viktige for hvordan kommunen fremstår for vegfarende.

I Størdalsbugen er det utsikt til den gamle slåttemarka som ligger i bakken ovenfor vegen. Dette er i seg selv et flott landskapselement, og ville vært det i ennå større grad om området ble ryddet. Også naustrekka og smågårdsmiljøet ved Størdalsøra er positive landskapselementer som bidrar til et helhetlig og interessant kulturlandskap. Størdalen er på sin side mindre tilgjengelig, da vegen som går innover her i liten grad er i bruk som turveg.

På Åremmen har riksvegen en lang, rett strekning med fulldyrka mark på begge sider. Sjøen og jordbrukslandskapet utfyller hverandre og skaper et landskap med rolige former. Det oppleves derfor som noe monotont, samtidig som gårdene stikker seg tydelig fram som landemerker. Årnesneset ligger som en kontrast til landskapet for øvrig, med beitemark, skogkruller og krigsminnesmerker. Gjengroing gjør imidlertid at inntrykket forringes noe.

I åsen sørvest for gårdene på Åremmen ligger et hyttefelt. De som har tilhold her har en fantastisk utsikt over Åremmen og fjorden, figur 7. Området byr også på aktuelle turmuligheter for disse, blant annet med gamlevegen over til Grønningen, som nå rustes opp. En tur på denne vegen byr på to flotte jordbruksgrender og skog- og myrlandskap. Det er også ordnet sti ned til sjøen, og en del av hyttefolkene går tur i fjæresteinene, blant annet til Årnesneset, der mange liker å fiske.

Figur 7. Fra hyttefeltet ved Åremmen er det flott utsikt over området, fjorden og landskapet rundt.

I Grønningen runder riksvegen bukta, med jordbruksarealer på begge sider av vege, figur 8. På grunn av gjengroing langs vege er ikke utsikten over grenda og sjøen den beste. Nedenfor vege ligger ei naustrekke, men denne er knapt synlig ovenifra. Ovenfor vege skråner jordbruksarealet oppover, slik at man får en viss oversikt fra vege. Grenda har ellers et helhetlig preg med noen tradisjonelle tunmiljøer, beitemark og fulldyrka eng.

Figur 8. Grønningen ligger vakkert til i Grønningsbukta og er et tradisjonelt gårdsområde. Arealene mellom riksvegen og sjøen er i dag en del gjengrodd.

Det går en gårdsveg innover dalen mot vest, figur 9. Boteldalsvege, som den heter, blir brukt en del av folk som går eller kjører innover og som skal innover i Grønningsmarka, der blant annet Grønningsvatnet ligger. Om vinteren blir det dessuten kjørt langrennsløype innover til marka. Fra Boteldalsvege er det utsikt mot noen beiteområder som ligger her inne i dalen. Dyr på beite gir liv til landskapet, og gjør at det blir mer interessant å ferdes her.

Figur 9. Boteldalsvege går vestover fra Grønningen og er mye brukt som turveg, særlig for folk som skal innover i Grønningsmarka. Eng og beitemark bidrar til et flott kulturlandskap langs vege.

De tre grendene er alle tydelig avgrenset av åser og skoglandskap rundt. Dette er med på å underbygge preget av helhet i områdene. Grendene åpner seg dessuten mot fjorden i øst, noe som gir et preg av imøtekommenhet og dessuten en fin utsikt.

Inngrep og trusler

Det er foretatt få inngrep i de tre grendene som ikke har sammenheng med vanlig jordbruksdrift. Riksvegen utgjør imidlertid tydelige inngrep som bryter med jordbrukslandskapet og som deler områdene i to deler. I tillegg avskjærer den til en viss grad kontakten med sjøen. På Åremmen er det bygd en molo med småbåthavn i sjøen like nedenfor Åremsanden, og denne er lett synlig fra veien.

Noen få spredte eneboliger finnes i alle grendene, og bryter med jordbrukslandskapet rundt. Det vesle byggefeltet i Grønningen, som ligger like ovenfor Holten, er imidlertid fornuftig plassert og delvis avskjermert med skog. Dermed er det til en viss grad atskilt fra jordbrukslandskapet, noe som bidrar til at effekten av inngrepet reduseres sterkt. Hyttefeltet på Åremmen ligger i åsen ovenfor jordbrukslandskapet og glir relativt godt inn i landskapet med furuskog. Dette inngrepet har derfor liten innvirkning på kulturlandskapet.

Det meste av bebyggelsen er likevel knyttet til gårdseiendommer, men også på gårdene er det satt opp bygninger uten tilknytning til den lokale byggeskikken. Dette gjør at helheten i tunet til en viss grad går tapt. Særlig gjelder dette bygningene for pelsdyroppdrett, som det finnes noen av i alle de tre grendene. Driftsbygningene er heller ikke alltid godt nok tilpasset til den tradisjonelle byggeskikken.

Nedlegging av de minste bruka bidrar til å gjøre kulturlandskapet mindre variert. Når bruk legges ned, vil gjerne de marginale arealene på bruket gro igjen, mens den fulldyrka marka drives. Driftsbygninger og andre gårdsbygninger står dessuten i fare for å bli stående til forfall. Tap av bevaringsverdig bygningsmasse utgjør derfor en viktig trussel mot kulturlandskapet i de tre grendene.

Den største trusselen mot kulturlandskapet i de tre grendene kommer fra gjengroing, både av innmark og av utmark. Allerede i dag har store arealer grodd igjen, og landskapet har på grunn av dette forandret karakter i forhold til tidligere. Gjengroing fører til et mindre variert landskap, og det er gjerne landskapsmessig viktige områder som gror igjen først, da disse ofte er bratte og kuperte. Gamle beiteområder står nå i fare for å gro igjen både på Grønningen, Åremmen og Størdalsbugen.

Vurdering av området

Grønningen, Åremmen og Størdalsbugen ligger som perler på en snor langs riksvegen som følger strandlinja gjennom Agdenes. De tre små gårdsgrendene har gammelt beitelandskap, tradisjonelle bygningsmiljøer og et attraktivt landskapsbilde. De byr på turmuligheter og opplevelse av vakkert natur- og kulturlandskap. De tre grendene trues i dag av nedlegging av driftsenheter, forfall av verdifull bygningsmasse og gjengroing.

Aktuelle tiltak/skjøtselsanbefalinger

Kulturlandskap skapes gjennom gjensidig påvirkning mellom natur og kultur. Særlig verdifulle kulturlandskap har ofte bevart gamle kulturmarker og har gjerne mange

kulturminner. De byr også på varierte og interessante landskap. Sammenhengen mellom kulturmark og bygningsmasse er også med på å skape helhetlige og særlig verdifulle kulturlandskap. Derfor er det viktig at både bygninger og kulturmark ivaretas og sees i sammenheng.

For å ta vare på de store kulturlandskapsverdiene i Grønningen, Åremmen og Størdalsbugen bør følgende arbeides med:

- Hindre gjengroing av slåtte- og beitearealer
- Holde i hevd artsrike beiteområder med høyt nok beitetrykk og uten bruk av gjødsel
- Ta vare på det som er igjen av bevaringsverdige bygninger
- Ta vare på/sette i stand den flotte steingarden i Størdalsbugen
- Legge bedre til rette for opplevelse av kulturlandskapet/bedre tilgjengeligheten

Mange gamle slåtte- og beitearealer er i gjengroing i de tre grendene. Siden det kanskje er umulig å holde åpent alt, bør man se på hvilke arealer som er verdifulle å holde i hevd (blant annet med tanke på artsmangfold, landskapsopplevelse osv.) og hvilke arealer som skal få lov til å gro igjen.

I Grønningen er det særlig arealene mellom riksvegen og sjøen som nå er i ferd med å gro igjen. På Åremmen er det Åremsneset og arealene langs Åremsneset som gror mest igjen. I Størdalsbugen gror liene på begge sider av dalen igjen med løvskog. Det er i dag en utfordring å få tatt vare på disse arealene, som alle er svært viktige for opplevelsen av landskapet og det biologiske mangfoldet i områdene.

For det biologiske mangfoldet er det særlig viktig å holde åpne alle arealene som ennå har preg av gammel kulturmark, som beskrevet tidligere i rapporten. Dette gjelder særlig den gamle kulturmarka i Størdalsbugen. Disse arealene er særlig artsrike og har en slått- eller beitebetinget vegetasjon som er avhengig av et lavvokst feltsjikt for å overleve. For å hindre gjengroing må arealet ha et tilstrekkelig høyt beitetrykk og det vil i mange tilfeller være nødvendig å supplere beitinga med jevnlig rydding. Der det har kommet inn mye busker og trær må arealet ryddes før det kan beites.

Ryddinga bør helst foregå om vinteren for å unngå skader på jordsmonnet. Etter ryddinga må alt avkappet materiale komposteres eller helst brennes, da det kan ha en uheldig effekt på beitet om det blir liggende. På steder med mye grovt, gammelt gress bør man svi det av. Det er også viktig å følge opp med slått eller tilstrekkelig høyt beitetrykk, slik at ikke tre og busker får etablert seg igjen. Ved beitesesongens slutt må vegetasjonen være godt nedbeitet.

Mer om restaurering av gamle slåtte- og beitemarker, beitetrykk osv. finnes i *vedlegg I* til rapporten. Det kan dessuten søkes tilskudd til restaurering av gammel kulturmark gjennom SMIL-ordninga i kommunen. Det kan også søkes midler til inngjerding av arealene. For arealer med gammel kulturmark (som lia i Størdalsbugen) kan det dessuten søkes *Tilskudd til skjøtsel av gammel kulturmark* gjennom det regionale miljøprogrammet. Arealene må da gjerdes inn og beites for seg og det må heller ikke benyttes gjødsel.

Det haster å få gjort noe med det som står igjen av tradisjonelle bygninger i området. De fleste av disse er allerede borte eller mye forandret. Det som står igjen er derfor av særlig verdi for kulturlandskapet i området. Særlig er det ønskelig at gamle naust blir tatt vare på, fordi de viser sammenhengen mellom jordbruk og fiske, som var så viktig før. Det samme gjelder

trønderlåna og de tradisjonelle driftsbygningene. Å ta vare på den tradisjonelle firkantforma i tunet er også viktig for helheten i kulturlandskapet.

Når bevaringsverdige bygninger skal settes i stand, anbefales det at dette gjøres slik at mest mulig av den opprinnelige bygningen bevares og at det ikke gjøres utvendige endringer på bygningen. Den beste forsikringen for at en bygning skal bli tatt vare på, er at den brukes til noe. Det er derfor en utfordring å finne nye bruksområder, som for eksempel utleie. Mer om istandsetting av bevaringsverdige bygninger finnes i *vedlegg II* til rapporten. Det kan dessuten søkes SMIL-midler gjennom kommunen til utbedring av slike bygninger.

For at den tradisjonelle byggeskikken skal ivaretas, anbefales det at nye bygninger i større grad tar opp i seg tradisjonell arkitektur, særlig gjelder dette bygninger i gårdstunet. Også plasseringen av bygningene er her viktig. Mer om nybygging i kulturlandskapet finnes i *vedlegg II*.

Steingarden som strekker seg omtrent i hele Størdalens lengd bør tas vare på som det kulturminnet den er. For steingarder er det særlig viktig at de ikke gror ned, slik at de blir ødelagt og ikke lenger er synlige. Trær bør ikke få stå tett inntil steingarden, da røttene ellers kan forstyrre murens fundament. Det var før vanlig å gå over steingarden om våren og legge opp nedfalt stein. Når steingardene er i dårlig forfatning, trengs en mer omfattende restaurering. I Størdalen er det i første omgang aktuelt å rydde rundt og sette i stand den del av steingarden som er nederst i dalen og som grenser til den artsrike, gamle kulturmarka. Senere kan tiltaket videreføres oppover dalen. Der steingarden er helt ødelagt har det imidlertid liten hensikt å rekonstruere den, og den bør få ligge som et kulturminne. For mer informasjon om restaurering og oppfølgende skjøtsel av steingarder, se *vedlegg II* til rapporten. Det kan søkes SMIL-midler til restaurering av steingarder gjennom kommunen.

Det anbefales også at det ryddes rundt krigsminnene på Åremsneset, slik at disse igjen kommer fram i dagen. Ryddinga må foregå på en slik måte at kulturminnene ikke skades og det avkappede materialet må fjernes fra området. Det vil være en fordel om arealet rundt beites, slik at det ikke gror til igjen.

For å legge bedre til rette for opplevelse av kulturlandskapet, anbefales det at det i større grad settes opp skilt/informasjonstavler som forteller om kulturlandskapet og kulturminnene i området. Dette vil være med på å gi en større totalopplevelse for besøkende. Jo mer kunnskap man har om det landskapet man ser rundt seg, jo mer interessant vil opplevelsen av det bli. Det vil tilsvarende være vanskelig å se verdien i kulturlandskapet dersom man ikke kan noe om det. Slike tiltak for å øke tilgjengeligheten i kulturlandskapet kan gis tilskudd gjennom SMIL-ordninga i kommunen. Ordninga omfatter blant annet etablering av turstier, oppsetting av benker, skilting og merking. Mer informasjon om slike tiltak finnes i *vedlegg II* til rapporten.

Noen aktuelle tiltak når det gjelder fremming av opplevelseskvaliteter i disse tre grendene er blant annet istandsetting av gamlevegen mellom Grønningen og Åremmen og turstier i tilknytning til strandsona. I Grønningen er det mye ferdsel innover Boteldalsvegen, både med bil og til fots. Bedre tilrettelegging for denne ferdselen kan forhindre eventuelle ulemper for grunneierne i området.

3 Ingdalen

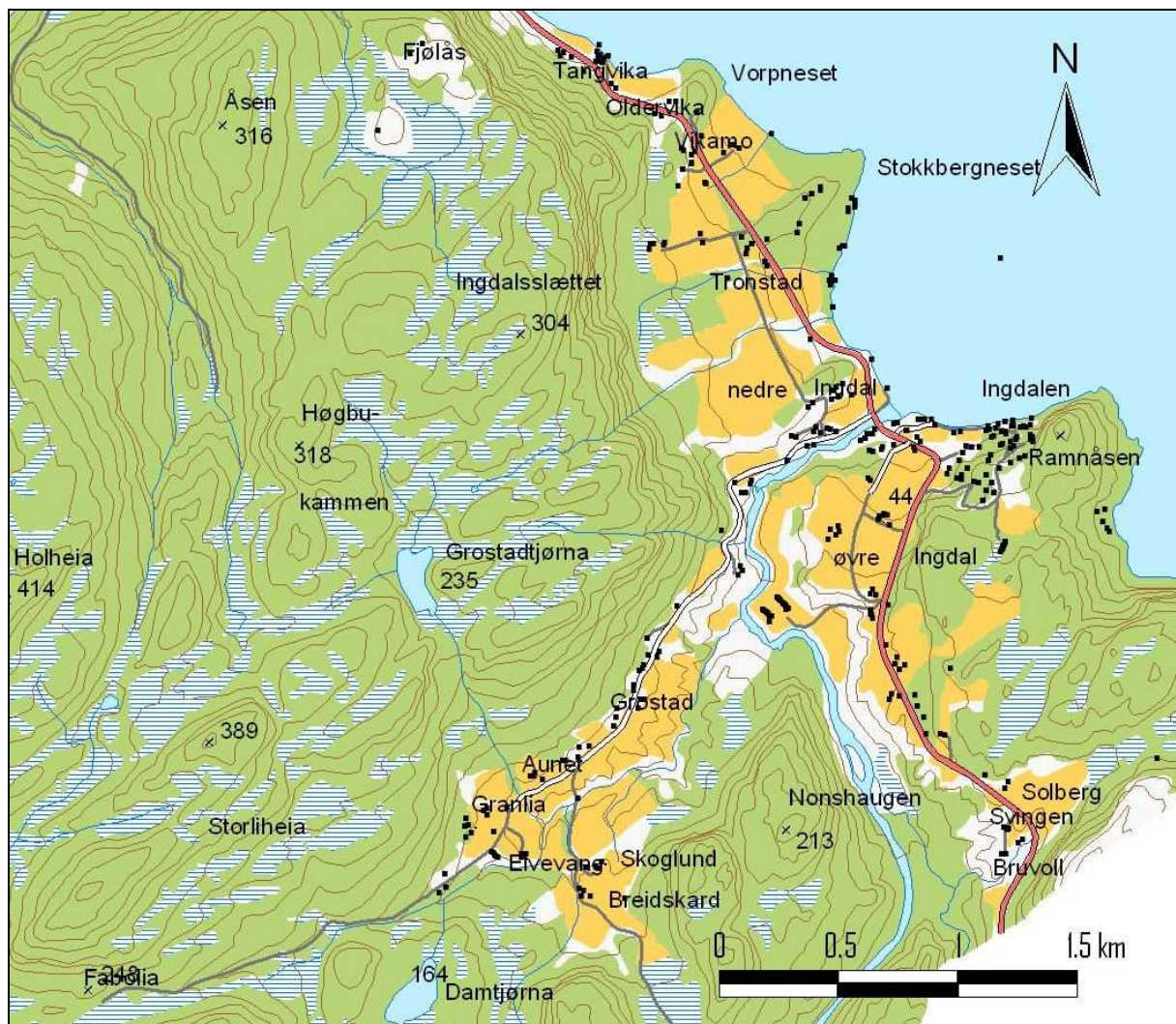
Befart: Primo september 2005

Hoh.:

Beskrivelse av området

Ingdalen ligger lengst sørøst i Agdenes og er en liten dal som strekker seg sørvestover fra Trondheimsfjorden. Området omfatter Øvre og Nedre Ingdal samt gårdene på strekningen Grostad – Fabolia, figur 10. Ingdalselva munner ut i fjorden her og setter sitt tydelige preg på landskapet. Hovedvegen gjennom Agdenes går ned til fjorden ved Ingdalen, og fra vegen er det fin utsikt over området. Ingdalen har et kupert og variert landskap og mange flotte gårdsmiljøer og interessante bygninger.

Berggrunnen i området består av granodiorittisk gneis (NGU 2006), som er en relativt fattig bergart som ikke frigir så mye plantenæringsstoffer. Jordsmonnet består for det meste av hav- og fjordavsetninger, som for det meste består av leirjord. Slik jord er fruktbar og gir gode forhold for jordbruk.

Figur 10. Kart over Ingdalen. Kartdata: Fylkesmannen i Sør-Trøndelag, Statens kartverk/ tillatelsensnr. MAD 12002-R127454.

Nåværende og tidligere drift

Det er i dag fem bruk i Ingdalen som er i drift med melkeproduksjon (gnr./bnr. 81/1, 81/2, 81/31, 82/1, 82/21). I tillegg er det en som har kornproduksjon (81/3) og en som har produksjon av høy (82/2). Det aller meste av innmarka er i drift og det er ennå forholdsvis mange dyr på beite til å holde kulturlandskapet i hevd. På et av bruka er dessuten utleie av jakt blitt en viktig biinntekt, i tillegg til at det er gjort mange kulturlandskapstiltak på bruket. Foruten jordbruksproduksjonen er det to sagbruk i drift. Disse ligger ved sjøen, der elva løper ut i fjorden, og er i drift på helårsbasis.

På tross av aktiv drift i området, har grenda ikke lenger det åpne preget som under den mer tradisjonelle drifta. Mekanisering og bruk av kunstgjødsel har ført til at man har vært i stand til å opprettholde en like stor produksjon på et mindre areal og med færre enheter, noe som har medført at arealer har gått ut av drift. Det er først og fremst utmarka som er mye mindre brukt i dag og som nå groir igjen, mens den tidligere var både slått og beitet. En del av det mer marginale innmarksarealet (som er lite hensiktsmessig å slå eller beite) er i dag også gjengrodd eller i ferd med å gro igjen. Dette gjelder først og fremst de bratte liene ned mot dalbunnen.

Biologisk mangfold

Mangfoldet av planter og dyr i jordbrukslandskapet kan være stort. Naturlig forekommende arter har funnet nye voksesteder i beite- og slåttemark og dannet et mangfold som skiller seg fra naturen ellers. Mangfoldet er størst i områder hvor det ikke har vært pløyd, gjødslet eller tilsådd, men høstet på mer tradisjonelt vis med slått og beiting. Slike arealer kalles gammel kulturmark, og er viktige å ta vare på av hensyn til vårt biologiske mangfold.

Figur 11. I liene finnes bratte slåtte- og beitebakker. Mye av arealet er i dag gått ut av drift.

Det ble ikke registrert gammel kulturmark på de befarte arealene i området, men det er sannsynlig at det finnes rester av dette i de bratte liene her, figur 11. Noen av disse arealene er fremdeles i drift, men mye av arealet er nå likevel gått ut av drift og preget av gjengroing. Noen av disse arealene er i dag helt gjengrodd og dekket av tett løvskog, mens åpnere arealer er preget av mye dødgress. Disse arealene har trolig i svært liten grad vært gjødslet, og der gjengroinga ikke har kommet for langt vil det kunne finnes rester av mer artsrik vegetasjon.

Fabolia er et lite småbruk som ligger i marka lengst vest i området. Et mindre areal her har vært beitet inntil nylig. Det er kommet opp mye granskog i området, som nå har spist seg langt innover den tidligere innmarka. Nå har imidlertid noe av arealet blitt ryddet. Her finnes innslag av typiske kulturmarksarter på det ugjødslete arealet, uten at artsmangfoldet

Figur 12. Alleen på Nedre Ingdal er et staselig element i kulturlandskapet som også har betydning for det biologiske mangfoldet.

firkantforma på trøndertunet og de fleste gårdsbygningene er intakt. Dette gjelder særlig de flotte tuna på Øvre Ingdal, der også den rødmalte trekirka ligger, men også Grostad har et par intakte trøndertun, figur 13.

er særlig høyt (trolig på grunn av at her har vært gjengrodd).

Ved vegen inn til tunet på Nedre Ingdal er det en staselig allé med ask og noen lønnetrær, figur 12. Trærne er svært store og gamle og er flotte landskapselementer. Slike store, gamle trær er også av stor verdi for det biologiske mangfoldet, da de gir levested for arter som er avhengig av gamle trær, som enkelte sopp, lav, insekter, fugler og flaggermus.

Kulturminner og kulturmiljøer

Tradisjonelle bygninger og bygningsmiljøer har verdi som kulturminner og er med på å skape et harmonisk og vakkert kulturlandskap. Spor etter tidligere driftsmetoder har også slike verdier. Dette kan være steingarder, rydningsrøyser, oppmurte vegger, bruer og lignende.

Det finnes en god del helhetlige gårdsmiljøer i området, der både

Figur 13. På Grostad ligger to tradisjonelle trøndertun med utsikt over dalen. Det ene tunet har allé.

På Nedre Ingdal (bnr. 82/1) er det en lang rekke bevaringsverdige bygninger, blant annet knyttet til det gamle industrimiljøet i Ingdalsfossen. På selve gården er blant annet to stabbur, det ene med klokketårn. Det er vurdert restaurert. Et annet, som var brukt som kornlager, står litt ovenfor tunet. I tunet er trønderlåna holdt i god, tradisjonell stand og den gamle mastua er nå også tatt i bruk som bolig.

Industrien knyttet til Ingdalsfossen har lang historie, og den første saga en kjenner til her var anlagt først på 1600-tallet. Ingdalselva går gjennom et rikt skogområde, så i tillegg til å være en energiressurs, er den blitt brukt til tømmerfløting. I dag står fortsatt Gammelsaga på bruket (82/1), som nå er restaurert og ennå mulig å bruke. Ingdalen kraftverk, anlagt i 1928 på tomten fra en beinmjølsmølle, er istandsatt i samråd med riksantikvaren og skal igjen få installert turbin. Like ovenfor fossen er det en demning for det gamle vanninntaket til kraftverket. Det var også vanlig kornmølle i Ingdalsfossen, og møllerboligen fra 1867 (Kvernhusbakken) er nå fint satt i stand.

Like nedenfor Ingdalsfossen, der brua på riksvegen går over elva, er det et lite kulturmiljø bestående av en bolig (bygd som et tradisjonelt våningshus), en tidligere husmannsplass og et forsamlingshus (ligger på den tidligere meieritomta). Bygningene ligger tett sammen på elvebredda og fremstår som et helhetlig og fint bygningsmiljø, figur 14.

Figur 14. Der riksvegen krysser Ingdalselva ligger dette flotte bygningsmiljøet. En gammel veg sees også.

Fabolia er et gammelt småbruk som ligger i marka vest for Ingdalen. Her var bosetning fram til svartedauden, men stedet er ennå bevart som en åpen plett i skogen. I dag står det ei lita stue her som er fra 1930-tallet. Under krigen var det her forlegning for russiske krigsfanger og tyskere som var i marka her for å hugge ved. I dag er stua restaurert og brukes som overnatting i forbindelse med jakt. Enda lenger ut i marka lå Håvardsdalen, der det ligger to husmannsplasser. I Håvardsdalen var det bosetning til ca. 1900.

Landskapsopplevelse og tilgjengelighet

Ingdalen ligger lett synlig ved riksvegen som går gjennom området. Fra vegen er det utsikt over de flotte trøndertuna på Øvre Ingdal, jordbrukslandskapet som ligger i skråningene ned mot elva og dessuten mot tunet på Nedre Ingdal, som ligger godt synlig i bakken ovenfor vegen.

Landskapet i Ingdalen er preget av raviner, som gir et bakkete og kupert landskap med flatere partier lenger oppe i dalsidene. Også nede ved elva finnes flatere partier. Der ravinene er beitet, blir landskapsformene svært tydelige, noe som gjør at landskapet oppfattes som variert og spennende.

Figur 15. Ingdalen kraftverk fra 1928 er i dag satt i stand i samråd med riksantikvaren og fremstår som et flott kulturelement i det populære området ved fossen.

Elva preger området, og skaper mange attraktive elementer i landskapet. Ved utløpet av elva og brua er dette mest synlig, der smågårdene tett ved elva gir et stemningsfullt miljø. Like ovenfor her ligger dessuten Ingdalsfossen, figur 15. Vegetasjonen langs elva lager en tydelig korridor, og ved fossen vider dette seg ut til et attraktivt rom med grønne vegger fylt av fossebrus. En kultursti med tilhørende parkeringsplass gjør området lett tilgjengelig og bidrar til at mange får oppleve det. Kulturminnene ved fossen, som er merket med små informasjonsskilt, bidrar til at landskapsopplevelsen også tilføres et historisk sus.

Ingdalsfossen har lange tradisjoner som badeplass, og på varme sommerdager er fossen godt besøkt av både yngre og eldre. Fossen trekker også badegjester fra nabogrendene. Det er også arrangert konserter og lignende ved fossen, som dermed har blitt en morsom kulturarena.

Fra Ingdalsfossen kan man følge gamlevegen nordover mot Tronstad og Vikamo. Dette er en yndet turveg for dem som bor i området, og langs vegen får man oppleve den flotte alleen på Nedre Ingdal og flere gamle, flotte bygninger. Fra jordene like nordenfor Nedre Ingdal (som vegen går over) er det fin utsikt over fjorden. Lengst nord på eiendommen ligger her dessuten en fotballbane.

Vintervegen er en gammel tømmerveg som går fra sjøen og innover på sørsiden av Ingdalselva, altså på motsatt side av elva for dagens kjøreveg. Vintervegen går like forbi de små gårdene som ligger her og er en del brukt som turveg, da det er et flott landskap her. Denne vegen er vurdert oppgrusa, slik at det skal være enklere å ta seg fram.

Inngrep og trusler

Det er foretatt få inngrep i området som ikke har sammenheng med vanlig jordbruksdrift. Riksvegen er et av de mest markerte elementer som bryter med jordbrukslandskapet. Vegen gjør at området mister noe av sin naturlige kontakt med sjøen, men er ellers lagt i utkanten av området slik at den påvirker kulturlandskapet i mindre grad.

Spredte eneboliger finnes noen steder i området, og bryter med jordbrukslandskapet rundt. Det meste av eneboliger er imidlertid samlet i et byggefelt som ligger helt i utkanten av området (Eintrøa/Ramnåsen) og ligger noe avskjermet. Dermed er det til en viss grad atskilt fra jordbrukslandskapet, noe som bidrar til at effekten av inngrepet reduseres sterkt.

Det meste av bebyggelsen er likevel knyttet til gårdseiendommer, men også på gårdene er det satt opp bygninger uten tilknytning til den lokale byggeskikken. Dette gjør at helheten i tunet går tapt. Særlig gjelder dette bygningene for pelsdyroppdrett, her med et stort anlegg liggende omtrent midt nede i dalen her. Driftsbygningene er heller ikke alltid godt nok tilpasset den tradisjonelle byggeskikken.

Nedlegging av de minste bruka bidrar til å gjøre kulturlandskapet mindre variert. Når bruk legges ned, blir gjerne de marginale arealene på bruket gro igjen, mens den fulldyrka marka drives. Driftsbygninger og andre gårdsbygninger står dessuten i fare for å bli stående til forfall. Tap av bevaringsverdig bygningsmasse utgjør derfor en viktig trussel mot kulturlandskapet i området.

Den største trusselen mot kulturlandskapet i området kommer fra gjengroing, både av innmark og av utmark, figur 16. Allerede i dag har store arealer grodd igjen, og landskapet har på grunn av dette forandret karakter i forhold til tidligere. Gjengroing fører til et mindre variert landskap, og det er gjerne landskapsmessig viktige områder som gror igjen først, da disse gjerne er bratte og kuperte. I dag er det siste rest av de bratte ravinebakkene i området som gror igjen. Disse betyr mye for landskapsopplevelsen i området, og er lett synlige fra mange steder. Når de gror igjen, vil ikke de varierte landskapsformene være så godt synlige.

Figur 16. Gjengroing er den største utfordringa for kulturlandskapet i området, og de bratte ravinebakkene er mange steder grodd igjen eller i begynnende gjengroing.

Vurdering av området

Ingdalen ligger sørøst i Agdenes og ligger lett synlig ved riksvegen. Ingdalen byr på et variert og kupert landskap, mange tradisjonelle, velholdte bygningsmiljøer og gode tur- og rekreasjonsmuligheter i et interessant område. Ingdalsfossen er blitt en spennende kulturarena, i tillegg til at den byr på gode bademuligheter og tilrettelagte kulturminner. Området er først og fremst truet av gjengroing, og de flotte ravinebakkene er nå i ferd med å bli fullstendig tilgrodd.

Aktuelle tiltak/skjøtselsanbefalinger

Kulturlandskap skapes gjennom gjensidig påvirkning mellom natur og kultur. Særlig verdifulle kulturlandskap har ofte bevart gamle kulturmarker og har gjerne mange kulturminner. De byr også på varierte og interessante landskap. Sammenhengen mellom kulturmark og bygningsmasse er også med på å skape helhetlige og særlig verdifulle kulturlandskap. Derfor er det viktig at både bygninger og kulturmark ivaretas og sees i sammenheng.

For å ta vare på de store kulturlandskapsverdiene i Ingdalen bør følgende arbeides med:

- Hindre ytterligere gjengroing av ravinebakkene og rydde noen av dem
- Åpne for bedre utsikt ved elva
- Holde i hevd beiteområdene
- Ta vare på de mange flotte tunmiljøa og andre gamle bygninger i området
- Videreutvikle tilgjengeligheten og opplevelsesverdien for allmennheten

Mange gamle slåtte- og beitearealer i ravinebakkene er grodd igjen eller er i gjengroing i området. Siden det kanskje er umulig å holde åpent alt, bør man se på hvilke arealer som er mest verdifulle å holde i hevd (blant annet med tanke på artsmangfold, landskapsopplevelse osv.) og hvilke arealer som skal få lov til å gro igjen.

For det biologiske mangfoldet er de mest verdifulle arealene de som fortsatt er forholdsvis åpne og som ikke, eller i svært liten grad, har vært gjødslet. Den gamle slått- eller beitebetingete vegetasjonen er avhengig av et lavvokst feltsjikt for å overleve, og det er på disse arealene, i tillegg til arealer som er spesielt godt synlige, det er viktigst å gjennomføre tiltak. For å hindre gjengroing av åpne arealer må man ha et tilstrekkelig høyt beitetrykk, og ved sesongens slutt skal vegetasjonen være godt nedbeitet. Det vil i mange tilfeller også være nødvendig å supplere beitinga med jevnlig rydding.

Mye av de godt synlige og gjengrodde arealene befinner seg øst for Grostadbekken og på østsiden av Ingdalselva, i de relativt bratte ravinebakkene her. Siden mange av disse arealene ligger på nedlagte bruk, er det avgjørende for deres fremtidige hevd at det fås på plass gode, langsiktige leiekontrakter som gjør det mulig å investere i ryddingsarbeid og inngjerding. Også noe av arealene på vestsiden av Grostadbekken er gjengrodd eller i begynnende gjengroing.

Gjengrodde arealer må ryddes før de kan tas i bruk som beite igjen. Ryddinga bør helst foregå om vinteren for å unngå skader på jordsmonnet. Etter ryddinga må alt avkappet materiale komposteres eller helst brennes, da det kan ha en uheldig effekt på beitet om det blir liggende. På steder med mye grovt, gammelt gress kan man vurdere å svi det av. Det er også viktig å følge opp med slått eller tilstrekkelig høyt beitetrykk, slik at ikke tre og busker får etablert seg igjen.

Mer om restaurering av gamle slåtte- og beitemarker, beitetrykk osv. finnes i *vedlegg I* til rapporten. Det kan dessuten søkes tilskudd til restaurering av gammel kulturmark gjennom SMIL-ordninga i kommunen. Det kan også søkes midler til inngjerding av arealene. For arealer med gammel kulturmark kan det dessuten søkes *Tilskudd til skjøtsel av gammel kulturmark* gjennom det regionale miljøprogrammet. Beitearealene må da gjerdes inn og beites for seg og det må heller ikke benyttes gjødsel.

For å bedre utsikten i området kan det være aktuelt å rydde i området der riksvegen krysser Ingdalselva. Her er det kantvegetasjon som hindrer utsikt både mot sjøen, mot elva og mot bygningsmiljøet her. Det anbefales ikke at kantvegetasjonen fjernes, men i stedet at den tynnes ut. Spredte trær bidrar til et positivt landskapsbilde og er verdt å ta vare på. I nedre del av Ingdalselva har kantvegetasjonen blitt svært tett, og det bør vurderes å tynne ut for at man skal ha bedre oversikt fra den gamle vegen som går på østsida av elva og fra den nye vegen på vestsida av elva. Rommet som skapes av skogen rundt Ingdalsfossen bør imidlertid beholdes, da dette bidrar til den særegne stemningen her.

Det står fremdeles mange gamle bygninger og tradisjonelle, helhetlige trøndertun igjen i området. Dette gjør området nokså unikt i Agdenes, og gjør at disse er verdt å ta vare på. De bidrar både til kulturhistorisk formidling og til et vakkert landskapsbilde. Flere av gårdene i grenda er imidlertid nedlagt, noe som utgjør en stor utfordring med tanke på å bevare de flotte bygningsmiljøa her. En del driftsbygninger og uthus trenger allerede i dag å rustes opp.

Når bevaringsverdige bygninger skal settes i stand, anbefales det at dette gjøres slik at mest mulig av den opprinnelige bygningen bevares og at det ikke gjøres utvendige endringer på bygningen. Den beste forsikringen for at en bygning skal bli tatt vare på, er at den brukes til noe. Det er derfor en utfordring å finne nye bruksområder, som for eksempel utleie. Mer om istandsetting av bevaringsverdige bygninger finnes i *vedlegg II* til rapporten. Det kan dessuten søkes SMIL-midler gjennom kommunen til utbedring av slike bygninger.

For at den tradisjonelle byggeskikken skal ivaretas, anbefales det at nye bygninger i større grad tar opp i seg tradisjonell arkitektur, særlig gjelder dette bygninger i gårdstunet. Også plasseringen av bygningene er her viktig. Mer om nybygging i kulturlandskapet finnes i *vedlegg II*.

Det er allerede gjort svært mye for å gjøre kulturlandskapet i området mer tilgjengelig. Det anbefales derfor først og fremst at det jobbes videre med prosjektet *Ingdalsfossen – et lite industrisamfunn* og den gamle vegen på østsiden av Ingdalselva. Prosjektet fikk i 2002 kulturlandskapsprisen for Sør-Trøndelag for sitt arbeid med bevaring og tilrettelegging av kulturlandskapet.

For å legge bedre til rette for opplevelse av kulturlandskapet, er det nyttig med skilt og informasjonstavler som forteller om kulturlandskapet og kulturminnene i området. Dette er med på å gi en større totalopplevelse for besøkende. Jo mer kunnskap man har om det landskapet man ser rundt seg, jo mer interessant vil opplevelsen av det bli. Det vil tilsvarende være vanskelig å se verdien i kulturlandskapet dersom man ikke kan noe om det. Slike tiltak for å øke tilgjengeligheten i kulturlandskapet kan gis tilskudd gjennom SMIL-ordninga i kommunen. Ordninga omfatter blant annet etablering av turstier, oppsetting av benker, skilting og merking. Mer informasjon om slike tiltak finnes i *vedlegg II* til rapporten.

4 Sørbygda – Solem

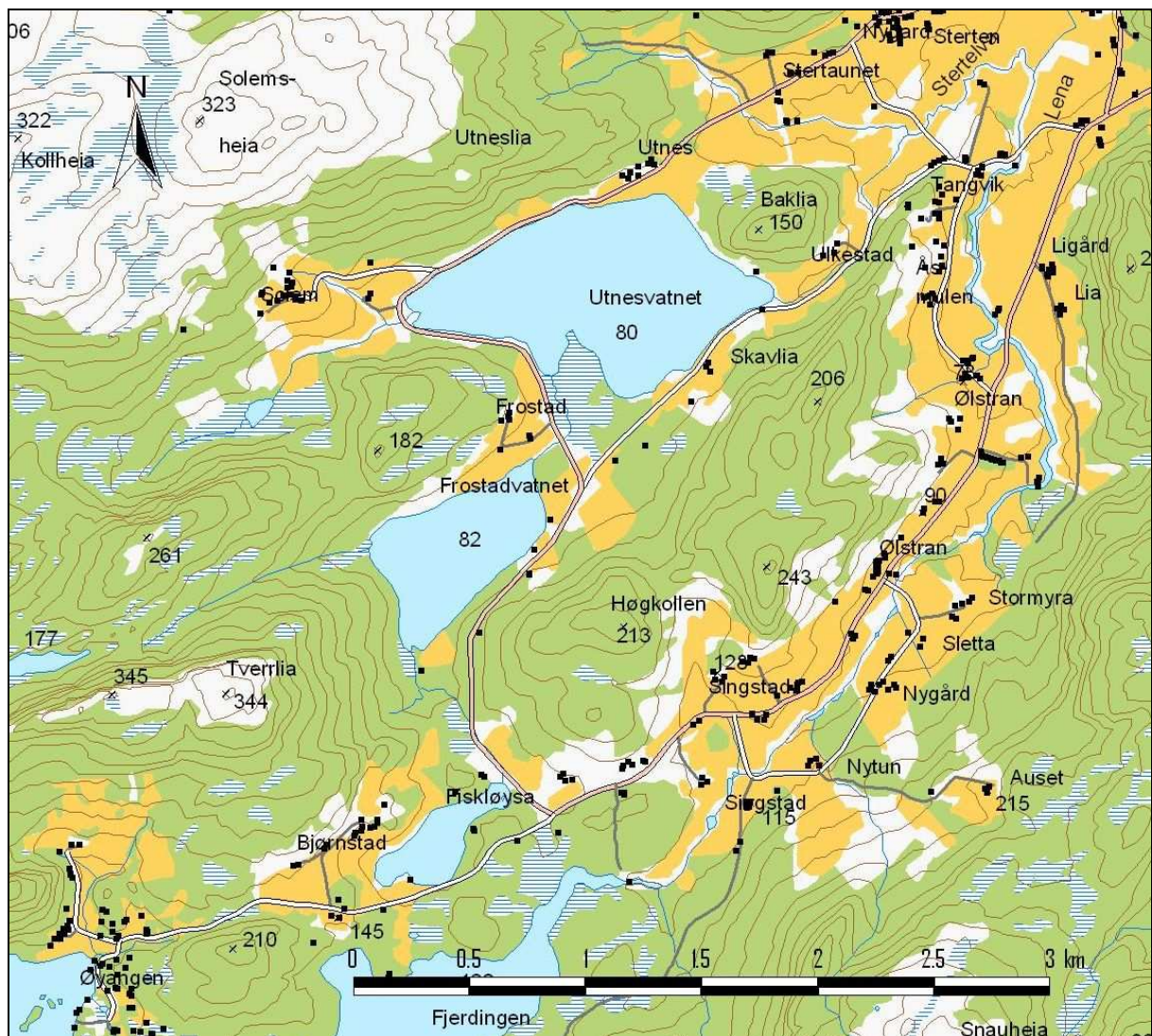
Befart: Ultimo august 2005

Hoh.:

Beskrivelse av området

Området Sørbygda – Solem ligger omtrent midt i Agdenes kommune, et lite stykke vest for kommunesenteret Lensvik. I nord avgrenses området fra resten av Lensvik-grenda ved Tangvik. Det er grenda sør for dette som er undersøkt, inkludert Solem-gårdene som ligger ved vestre bredd av Utnesvatnet. Sørvestover strekker området seg til Øyangsvatnet, figur 17.

Grenda har mer innlandspreg enn de andre undersøkte områdene i Agdenes, som alle ligger ved sjøen, figur 18. Her er det mer dallandskap, og det største antallet gårder ligger i det grunne dalføret hvor elva Lena renner, mellom Singstad og Tangvik. Her ligger gårdene på rekke og rad på begge sider av elva, noen litt oppe i lia, andre nede på den relativt flate jorda langs elva. Gårdene Ulkestad, Skavlia, Frostad, Solem, Bjørnstad og Øyangen ligger mer for seg selv, som adskilte gårdsfylker i et landskap som ellers er dominert av skog.

Figur 17. Kart over området Sørbygda - Solem. Kartdata: Fylkesmannen i Sør-Trøndelag, Statens kartverk/ tillatelsnr. MAD 12002-R127454.

Berggrunnen i området består for det meste av granodiorittisk gneis, som er en forholdsvis fattig bergart. Det er også innslag av rikere bergarter som grønnstein, grønnsteinskifer og biotittskifer (NGU 2006), særlig på strekningen Ligård – Ølstøren – Singstad – Øyangen. De beste jordbruksarealene i området ligger i tilknytning til hav- og fjordavsetninger (for det meste leirjord), mens det litt høyere oppe, der jorda også er mer grunnlendt, er morenejord.

Figur 18. Området ligger i et dallandskap med mer innlandspreg enn de andre undersøkte områdene i Agdenes. Til høyre ligger Singstad, mens Bjørnstad skimtes helt til venste i bildet.

Nåværende og tidligere drift

De større gårdene i grenda drives stort sett med melkeproduksjon, og av disse er det bare noen få gårder som ikke driver selv. To bruk er også i samdrift, Trøhaugen og Stormyra. En del av de mindre bruka er dessuten gått ut av selvstendig drift. Blant annet er det bare et bruk i drift igjen på Bjørnstad, og på Øyangen er det i dag ingen bruk som driver selv. Også på Solem og Frostad er drifta mye redusert. Det meste av jorda på disse gårdene er likevel ennå i drift, som leiejord/tilleggsjord for de andre gårdene i grenda. Drifta i området er generelt aktiv, og det er forholdsvis mye dyr på beite i området, noe som gjør at landskapet for det meste holdes i hevd.

Grenda har ikke lenger det åpne preget som den hadde under den mer tradisjonelle drifta. Mekanisering og bruk av kunstgjødsel har ført til at man har vært i stand til å opprettholde en like stor produksjon på et mindre areal, noe som har medført gjengroing. Det er først og fremst utmarka som er mye mindre brukt i dag og som nå gror igjen, mens den tidligere var både slått og beitet. En del av det mer marginale innmarksarealet (som er lite hensiktsmessig å slå eller beite) er i dag også gjengrodd eller i ferd med å gro igjen. Likevel er det på flere av gårdene tatt opp igjen gjengrodde arealer de siste årene.

Biologisk mangfold

Mangfoldet av planter og dyr i jordbrukslandskapet kan være stort. Naturlig forekommende arter har funnet nye voksesteder i beite- og slåttemark og dannet et mangfold som skiller seg fra naturen ellers. Mangfoldet er størst i områder hvor det ikke har vært pløyd, gjødslet eller tilsådd, men høstet på mer tradisjonelt vis med slått og beiting. Slike arealer kalles gammel kulturmark, og er viktige å ta vare på av hensyn til vårt biologiske mangfold.

En del arealer i området ble undersøkt nærmere og det ble avdekket rester av gammel kulturmark flere steder. Det kan imidlertid finnes flere slike arealer enn det som er registrert her.

På Stuhaugen beites det med storfe i ei sørvendt li. Deler av arealet her har preg av næringsrik gammeleng og har tidligere vært gjødslet. Her er graset grovt og høyt med arter som sølvbunke, lyssiv og høymole. Høyere opp i lia er jorda mer grunnlendt og kupert, og her finnes gammel kulturmark med typiske kulturmarksarter som prestekrage, blåklokke, gulaks, småengkall, raudknapp, blåknapp, ryllik og blåkoll.

Figur 19. Beitemarka i lia på Auset har tydelig preg av gammel kulturmark med arter som harerug og gulaks.

På Auset finnes et annet areal med gammel kulturmark, beliggende nedenfor den fulldyrka enga på toppen av bakken her, figur 19. Det var tidligere to husmannsplasser her og beitet var tidligere ljåslått. Jorda er grunnlendt og arealet bærer i dag preg av et relativt svakt beitetrykk. Bare den øvre del av arealet er nå ryddet og beites av 25-30 sau. Av typiske kulturmarksarter vokser her blant annet gulaks, engkvein, tepperot, kvitbladtistel, følblom, kvitkløver, ryllik, engfrytle, harerug, legeveronika og markjorbær. Det finnes imidlertid en del sølvbuketuer på arealet, i tillegg til gjengroingsarter som skogstorkenebb, einer og firkantperikum. Det finnes også noen enkeltstående trær og små treklynger i beitet, blant annet med bjørk, selje og gran.

I den bratte skråningen ned mot elva på Singstad, er det i en smal stripe mellom den fulldyrka jorda og elva ryddet et beiteområde. Arealet ble ryddet i 2005, men hadde da ligget brakk i minst 20 år

og vokst til med kantvegetasjon med blant annet gråor og bjørk. Arealet beites nå med storfe. Av kulturmarksarter ble her blant annet funnet prestekrage, ryllik, gulaks og gjeldkarve. I tillegg er her gjengroingsarter som firkantperikum og skogstorkenebb. I en periode like etter rydding vil man ofte oppleve problemer med enkelte arter, og det er derfor viktig med tilstrekkelig høyt beitetrykk.

På Ligård er et lite, tidligere slåtteområde gjenryddet. Det ligger nå som ei glenne i skogen, men her var nok åpent før. Av typiske kulturmarksarter vokser her nattfiol, blåklokke, kvitmaure, harerug, engkvein, bleikstarr, sølvbunke, tepperot, engfrytle, finnskjegg, følblom, grasstjerneblom og tveskjeggveronika. Siden arealet nettopp er gjenryddet, henger fortsatt en del skogarter igjen, og her er også noe gjengroingsarter, som firkantperikum, bringebær, mjøddurt og skogstorkenebb. Disse vil imidlertid gradvis forsvinne ved årlig slått eller tilstrekkelig høyt beitetrykk. I tillegg vokser her en del einstape. I skogen her vokser blant annet myske.

Kulturminner og kulturmiljøer

Tradisjonelle bygninger og bygningsmiljøer har verdi som kulturminner og er med på å skape et harmonisk og vakkert kulturlandskap. Spor etter tidligere driftsmetoder har også slike verdier. Dette kan være steingarder, rydningsrøyser, oppmurte veger, bruer og lignende.

Det finnes flere tradisjonelle gårdsmiljøer i området, og det er det typiske trøndertunet med bygningene organisert i firkantform som har vært den enerådende byggeskikken i området. I dag er mange av tuna brutt opp, men her står fortsatt ofte igjen trønderlån og noen uthus. På gårdene som er i drift er driftsbygningene for det meste skiftet ut eller påbygd og endret. På de nedlagte bruka står imidlertid den tradisjonelle driftsbygningen ofte igjen relativt uforandret. Disse er ennå verdifulle elementer i kulturlandskapet og representerer en del av kulturhistoria i området. Det er i dag en stor utfordring å få tatt vare på slike bygninger som ikke lenger er i bruk.

I Øyangen-gårdene er det tradisjonelle og godt bevarte tun som ligger tett sammen, figur 20. Disse er typisk for byggeskikken i området og utgjør også et helhetlig og flott element i landskapet. Av to småbruk her er det et som er i bruk som fritidseiendom (like ovenfor parkeringsplassen ved vatnet) og et som står til forfall (det første som møter en når man kommer langs vegen fra Bjørnstad). Det første er i god stand med noe forandret bolig og et uthus med en gammel steinkasse under. Det andre har ei tradisjonell trønderlån og et uthus, men fjøsbygningen er i dag borte. Ved vatnet her ligger også noen naust for gårdene i området.

Figur 20. På Øyangen ligger flere tradisjonelle og helhetlige tun tett sammen. Mange av bygningene står i dag ubrukt, da gårdene ikke lenger er i vanlig drift.

På Solem er det også et svært tradisjonelt bygningsmiljø med hvite trønderlånere og rødmalte driftsbygninger. Disse bidrar til et helhetlig og interessant kulturlandskap. Ellers i grenda er tuna generelt mer forandret, selv om firkantforma til en viss grad er forsøkt beholdt. På Ligård

står ei gammel mastu som er satt i stand med nytt spontak, figur 21. Slike bygninger er verdifulle, kulturhistoriske elementer i landskapet.

Figur 21. Den restaurerte mastua på Ligård har fått et tradisjonelt spontak og er ennå et flott element i kuluturlandskapet.

Tidligere var det vanlig å ha sommerfjøs i grensa mot utmarka, slik at utmarksbeitet kunne bli utnyttet bedre. Det står fortsatt et par sommerfjøs igjen i området, men de fleste er nå borte. Det finnes relativt få sommerfjøs i god stand igjen, og slike bygninger er derfor verdt å bruke litt ekstra innsats på for å få tatt vare på.

Det finnes spor etter gamle veger, både gårdsveger og grendeveger, noen steder i området. Disse kan i dag være attraktive turveger og derfor verdt å ta vare på.

Landskapsopplevelse og tilgjengelighet

Området oppleves ikke som en helhet, men er stykket opp i delområder som hver for seg er noe forskjellige. På grunn av inndelingen i flere mindre, avgrensede områder, byr Sørbygda på et variert og spennende landskap. Dette gjør området interessant å ferdes i.

Den største del av området består av gårdene som ligger langs elva Lena. Denne del av grenda er sammenhengende og har et helhetlig preg med jord som for det meste er i drift, figur 22. Her ligger fulldyrka mark nederst og på de flateste arealene, mens beitearealene i stor grad befinner seg høyere opp i liene og på brattere og mer kupert mark. Gårdene ligger spredd og er lett synlige, noe som bidrar til en opplevelse av et aktivt jordbrukslandskap.

Når man beveger seg litt opp i høyda, som på Auset, finner man en flott utsikt over området. Auset kan også danne utgangspunkt for turer innover i terrenget, da det går grusveg opp hit.

Figur 22. Sørbygda har et helhetlig jordbrukslandskap med fulldyrka eng på begge sider av elva nede i dalbunnen og med beitemark i liene ovenfor. Kulturmarka i framgrunnen ligger i Staurhuslia ved Auset og er i dag gjengrodd med kratt.

Ellers byr vegene i området på mange flotte turmuligheter, og både lengre og kortere turer er mulig. Blant annet kan man gå rundtur om Frostad eller helt om Solem.

De andre delene av området, Bjørnstad, Øyangen, Frostad og Solem, ligger hver for seg og er omgitt av skog. Alle disse gårdene er dessuten preget av at de ligger inntil ferskvann. Dette bidrar til liv og variasjon i landskapet, samtidig som det byr på muligheter for fiske, bading og andre aktiviteter tilknyttet vann. Ved Øyangen er det friområde med parkeringsplass, opparbeidet grøntareal og badestrand, figur 23. Her er også en del fritidseiendommer og mange har båt på vatnet.

Figur 23. Friområdet ved Øyangvatnet har opparbeidet grøntareal og gode muligheter for lekning, bading og fiske. Det er også opparbeidet parkeringsplass her.

På Ligård er det eget gårdsmuseum med blant annet veteranmaskiner. Både den nyrestaurerte mastua og låven er i bruk som museum. I låven er det også laget til eget serveringsrom. Til gården er det satt opp en kopi av et 1800-tallstun oppe i lia. Dette er en del av museet og har overnattingsplass. Det er ordnet en kultursti som går opp til dette tunet, og den passerer blant annet en steingard og ei gammel slåtteløkke. Gårdbrukeren har avtale med skolen om besøka av skoleklasser med tanke på formidling av kulturhistorie og byggeskikk. Dette bidrar til at mange får sjansen til å bli kjent med kulturlandskapet i området.

Inngrep og trusler

Det er foretatt få inngrep i området som ikke har sammenheng med vanlig jordbruksdrift. Vegene utgjør i dag de mest markerte elementer som bryter med jordbrukslandskapet, men heller ikke disse gjør mye ut av seg.

Spredte eneboliger finnes noen steder i området, og bryter med jordbrukslandskapet rundt. Det meste av bebyggelsen er likevel knyttet til gårdseiendommer, men også på gårdene er det satt opp bygninger uten tilknytning til den lokale byggeskikken. Dette gjør at helheten i tunet går tapt. Dette gjelder også mange driftsbygninger, som ikke alltid er like godt tilpasset til den tradisjonelle byggeskikken. Også hyttefeltet ved Øyangen er med på å endre landskapet ved å tilføre en ny og fremmed byggeskikk.

Nedlegging av de minste bruka bidrar til å gjøre kulturlandskapet mindre variert. Når bruk legges ned, blir gjerne de marginale arealene på bruket gro igjen, mens den fulldyrka marka drives. Driftsbygninger og andre gårdsbygninger står dessuten i fare for å bli stående til forfall. Tap av bevaringsverdig bygningsmasse utgjør derfor en viktig trussel mot kulturlandskapet i området.

Den største trusselen mot kulturlandskapet i området kommer fra gjengroing, både av innmark og av utmark. Allerede i dag har store arealer grodd igjen, og landskapet har på grunn av dette forandret karakter i forhold til tidligere. I dag er faren for gjengroing størst i områdene Solem, Frostad, Bjørnstad og Øyangen, der det er minst aktiv drift. Gjengroing fører til et mindre variert landskap, og det er gjerne landskapsmessig viktige områder som gror igjen først, da disse gjerne er bratte og kuperte.

Vurdering av området

Sørbygda – Solem ligger vest for Lensvik og er uten kontakt med sjøen. Området har derfor et visst innlandspreg. Her finnes rester av gammel kulturmark, en del tradisjonelle bygningsmiljøer og et variert og interessant landskap med flere vatn og tjern. Området byr på gode turmuligheter, både til fots og på sykkel, og ligger forholdsvis sentrumsnært.

Aktuelle tiltak/skjøtselsanbefalinger

Kulturlandskap skapes gjennom gjensidig påvirkning mellom natur og kultur. Særlig verdifulle kulturlandskap har ofte bevart gamle kulturmarker og har gjerne mange kulturminner. De byr også på varierte og interessante landskap. Sammenhengen mellom kulturmark og bygningsmasse er også med på å skape helhetlige og særlig verdifulle kulturlandskap. Derfor er det viktig at både bygninger og kulturmark ivaretas og sees i sammenheng.

For å ta vare på de store kulturlandskapsverdiene i området Sørbygda – Solem bør følgende arbeides med:

- Hindre gjengroing av beitearealer
- Holde i hevd artsrike beiteområder med høyt nok beitetrykk og uten bruk av gjødsel
- Ta vare på det som er igjen av bevaringsverdige bygninger
- Legge bedre til rette for opplevelse av kulturlandskapet/bedre tilgjengeligheten

Mange gamle slåtte- og beitearealer er i gjengroing i området. Siden det kanskje er umulig å holde åpent alt, bør man se på hvilke arealer som er verdifulle å holde i hevd (blant annet med tanke på arts mangfold, landskapsopplevelse osv.) og hvilke arealer som skal få lov til å gro igjen.

For det biologiske mangfoldet er det særlig viktig å holde åpne de arealene som er klassifisert som gammel kulturmark tidligere i rapporten. Dette gjelder Stuhaugen, Auset og slåtteløkka på Ligård. Disse arealene er artsrike og har en slått- eller beitebetinget vegetasjon som er avhengig av et lavvokst feltsjikt for å overleve. For å hindre gjengroing må arealet ha et tilstrekkelig høyt beitetrykk og det vil i mange tilfeller være nødvendig å supplere beitinga med jevnlig rydding. For arealet med gammel kulturmark på Ligård anbefales det slått. Det nyrestaurerte arealet har allerede mange typiske kulturmarksarter, men det kan vurderes å tilføre forsvunne arter ved å så frø fra lokalt, artsrikt høy. Eksempel på slike områder kan finnes i denne rapporten, som i Størdalsbugen og Skardsvika.

Noen av de gjengrodde arealene i området er Staurhuslia nedenfor Auset, deler av den sørøstvendte lia mellom Ølstøren og Singstad og arealer på Bjørnstad, Øyangen, Frostad og Solem. Siden mange av disse arealene ligger på nedlagte bruk, er det avgjørende for deres fremtidige hevd at det fås på plass gode, langsiktige leiekontrakter som gjør det mulig å investere i ryddingsarbeid og inngjerding.

Gjengrodde arealer må ryddes før de kan tas i bruk som beite igjen. Ryddinga bør helst foregå om vinteren for å unngå skader på jordsmonnet. Etter ryddinga må alt avkappet materiale komposteres eller helst brennes, da det kan ha en uheldig effekt på beitet om det blir liggende. På steder med mye grovt, gammelt gress kan man vurdere å svi det av. Det er også viktig å følge opp med slått eller tilstrekkelig høyt beitetrykk, slik at ikke tre og busker får etablert seg igjen. Ved beitesesongens slutt må vegetasjonen være godt nedbeitet.

Mer om restaurering av gamle slåtte- og beitemarker, beitetrykk osv. finnes i *vedlegg I* til rapporten. Det kan dessuten søkes tilskudd til restaurering av gammel kulturmark gjennom SMIL-ordninga i kommunen. Det kan også søkes midler til inngjerding av arealene. For arealer med gammel kulturmark kan det dessuten søkes *Tilskudd til skjøtsel av gammel kulturmark* gjennom det regionale miljøprogrammet. Beitearealene må da gjerdes inn og beites for seg og det må heller ikke benyttes gjødsel.

Det haster å få gjort noe med det som står igjen av tradisjonelle bygninger i området. De fleste av disse er allerede borte eller mye forandret. Det som står igjen er derfor av særlig verdi for kulturlandskapet i området. Særlig er det ønskelig at noen av de komplette trøndertuna tas vare på. Å ta vare på den tradisjonelle firkantforma i mer moderne tun er også av verdi for helheten i kulturlandskapet.

Når bevaringsverdige bygninger skal settes i stand, anbefales det at dette gjøres slik at mest mulig av den opprinnelige bygningen bevarer og at det ikke gjøres utvendige endringer på

bygningen. Den beste forsikringen for at en bygning skal bli tatt vare på, er at den brukes til noe. Det er derfor en utfordring å finne nye bruksområder, som for eksempel utleie. Mer om istandsetting av bevaringsverdige bygninger finnes i *vedlegg II* til rapporten. Det kan dessuten søkes SMIL-midler gjennom kommunen til utbedring av slike bygninger.

For at den tradisjonelle byggeskikken skal ivaretas, anbefales det at nye bygninger i større grad tar opp i seg tradisjonell arkitektur, særlig gjelder dette bygninger i gårdstunet. Også plasseringen av bygningene er her viktig. Mer om nybygging i kulturlandskapet finnes i *vedlegg II*.

For å legge bedre til rette for opplevelse av kulturlandskapet, anbefales det at det i større grad settes opp skilt/informasjonsstavler som forteller om kulturlandskapet og kulturminnene i området. Dette vil være med på å gi en større totalopplevelse for besøkende. Jo mer kunnskap man har om det landskapet man ser rundt seg, jo mer interessant vil opplevelsen av det bli. Det vil tilsvarende være vanskelig å se verdien i kulturlandskapet dersom man ikke kan noe om det. Slike tiltak for å øke tilgjengeligheten i kulturlandskapet kan gis tilskudd gjennom SMIL-ordninga i kommunen. Ordninga omfatter blant annet etablering av turstier, oppsetting av benker, skilting og merking. Mer informasjon om slike tiltak finnes i *vedlegg II* til rapporten.

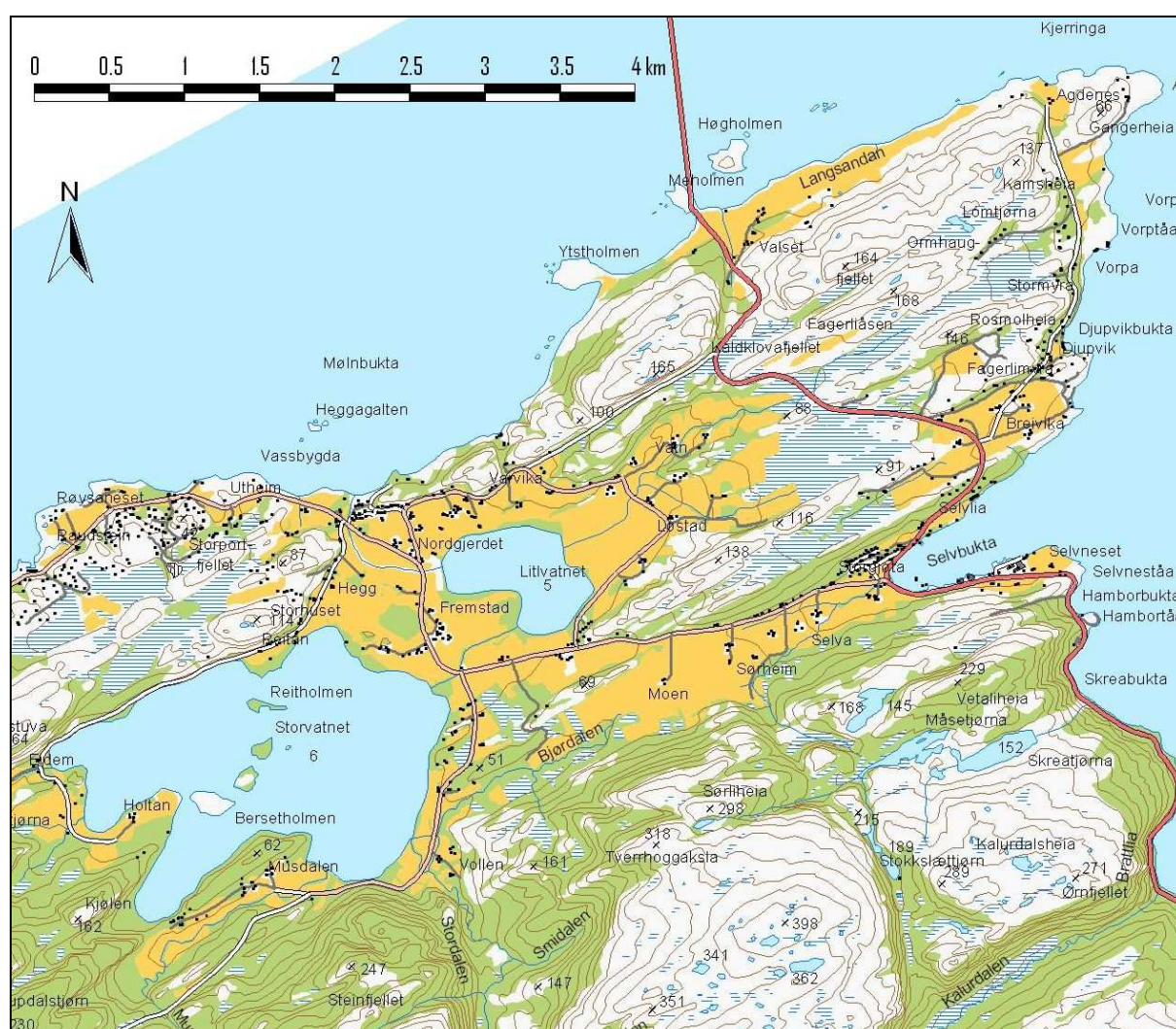
5 Ytre Agdenes

Befart: Ultimo august 2005

Hoh.:

Beskrivelse av området

Ytre Agdenes er et stort, sammenhengende område som utgjør den nordøstre del av Agdenes kommune, figur 24. Området omfatter flere gårdsgrender, blant annet Selva og Vassbygda. Området grenser i nord mot Kråkvågfjorden/Stjørnfjorden og øst mot Trondheimsfjorden. Mot sør avgrenses området mot fjellpartiet mellom Hambortåa i nordøst og Lauvnesheia i sørvest. I vest avgrenses området mot Gravvikheia og Stavneset. Landskapsmessig skiller området seg ut ved å være preget av store, flate partier, sammenlignet med de indre deler av Agdenes, som mer er et fjell- og dallandskap.

Figur 24. Kart over Ytre Agdenes. Kartdata: Fylkesmannen i Sør-Trøndelag, Statens kartverk/ tillatelsesnr. MAD 12002-R127454.

Berggrunnen i området preges i det store og hele av granodiorittisk gneis, med enkelte smale årer med biotittskifer innimellom, blant annet i Skardsvika (NGU 2006). Gneis er en bergart

som frigir forholdsvis lite næring for plantene, mens biotitt er mer næringsrik og gir en frodigere vegetasjon (miljolare.no 2006).

Området er preget av et tykt dekke av fjordavsetninger (for det meste leirjord). Så å si alle jordbruksarealene rundt Storvatnet og Litlvatnet ligger på slike avsetninger, det samme gjelder Breivika, Djupvika og Skardsvika. Fra Selvbukta til Selvmyran dominerer marine strandavsetninger. Disse finner vi også øst for Løstadbakken og Dalen og på Valset og Raudstein. Selvmyran er et av flere store områder med torvjord, men bortsett fra Selvmyran er myrene i liten grad oppdyrket.

Nåværende og tidligere drift

Bosettingshistoria i området er gammel, og Selva var en gang i tiden høvdingsete. Blant annet var dronninga som var gift med Harald Hårfagre født her. På Agdeneset ligger Kong Øysteins havn og det finnes dessuten gravrøyser (fra jernalderen) i området. Med sentral plassering og god jord er det ikke til å undres over at folk tidlig slo seg ned her.

Det er i dag rundt 20 melkeprodusenter i området, i tillegg til kornproduksjon og noen bruk med sau. Det største bruket er ei samdrift med 83 melkekyr. Som ellers i Agdenes er det også her en del bruk som driver økologisk. Selv om det er mange dyr som beiter i området, er det i dag for lite til å holde i hevd alle arealene, noe som vises i form av gjengroing. En del arealer er fullstendig gjengrodd, mens andre arealer er i begynnende gjengroing. Dette er best synlig i utmarka, som i dag beites i liten grad, men gjelder også en del innmark (eller tidligere innmark), først og fremst de mer marginale arealene.

Gjengroing henger i stor grad sammen med de endringer som har skjedd i jordbruket de senere år. Strukturrasjonalisering og effektivisering har ført til at produksjonen har blitt intensivert på de beste arealene, mens bruken av utmarksressurser og marginale arealer har gått ned. I tillegg er ofte de minste bruka gått ut av drift, og bare den best egnede jorda er i leiedrift. Det er også mindre bruk av brensel, slik at gjengroinga i liten grad blir holdt tilbake av hogst. Det er først og fremst bjørkeskogen som i større og større grad brer om seg.

Tidligere var grenda snau for skog, og det ble mange steder tatt ut torv til brensel. For eksempel var Agdenesmyra torvmyr, og mange brukere hadde torv- og beiterett her. Myrbeite var vanlig i området tidligere, og som Agdenesmyra var også Løstadmyra beitet. Sistnevnte har god grasvekst og er vurdert tatt i bruk som beite igjen.

Særlig de ytterste deler av området har en del lynchhei som tidligere utgjorde en viktig beiteressurs. Slike arealer er i liten grad beitet i dag, noe som har ført til store landskapsforandringer. Ved Agdeneset er det nå planer om å få til et samarbeid om beiting av den gjengroende lynchheia med utgangersau, slik at man tar vare på det verdifulle kulturlandskapet.

Ved siden av jordbruksdrift, har det vært mye fiskerelatert virksomhet for gårdene som ligger langs sjøen. Fisket etter laks har historisk hatt stor betydning for mange, og ga kjærkomne inntekter i gode lakseår. I Selva har det vært gründervirksomhet siden 1920-tallet, en ånd som fremdeles holdes i live. Her var blant annet en fiskebedrift og det var også ishuse til oppbevaring av isen som ble brukt til å kjøle ned fisken. I dag ligger bare haugen med sagflis (som var isolasjon rundt isen) igjen. Isen ble tatt ut fra tjern og spesielle dammer vinterstid.

Agdenes er en forholdsvis stor kommune når det gjelder fritidsbebyggelse, og det satses ennå friskt på dette feltet. Det er blant annet anlagt et sjønært hyttefelt øst for tunet på Selvli og det er nå en marina under utbygging i vika. Ei naustrekke i noenlunde tradisjonell stil er satt opp i tilknytning til hyttefeltet. Også på Raudstein er det bygd ut med hytter, som sammen med laksefiske gir inntekter til bruket. Generelt har utradisjonelle satsinger og tilleggssnæringer blitt viktig for mange gårdbrukere.

Biologisk mangfold

Mangfoldet av planter og dyr i jordbrukslandskapet kan være stort. Naturlig forekommende arter har funnet nye voksesteder i beite- og slåttemark og dannet et mangfold som skiller seg fra naturen ellers. Mangfoldet er størst i områder hvor det ikke har vært pløyd, gjødslet eller tilsådd, men høstet på mer tradisjonelt vis med slått og beiting. Slike arealer kalles gammel kulturmark, og er viktige å ta vare på av hensyn til vårt biologiske mangfold.

I Musdalen er det to bruk i drift, gnr./bnr. 12/1 og 12/2. Det ble sett nærmere på noen beitearealer på begge bruka. Neset nordøst for tunet på bnr. 2 blir i sin helhet brukt som beite for storfe. Lengst nord, i skråningen ned mot Storvatnet, er det mest gjengrodd med furuskog i blanding med lauv. Feltsjiktet her er preget av mose og lyng og bærer ikke preg av å være beitet. Søkket mellom de to kollene på toppen av haugen var en gang i tiden slått, og er i dag beitet. I skråningen som vender ned mot dyrkamarka er det også mer beitepreg, og her har også vært ryddet en del de siste ti årene. Det har flere steder, særlig nærmest dyrkamarka, blitt et fint beitepreg, med innslag av kulturmarksarter som blåklokke, tiriltunge, engkvein, følblom, ryllik og blåkoll. Det er også innslag av tornekraut, som er typisk for beitemark, og noe problemer med lyssiv. I lia er det dessuten forekomst av hassel.

På bnr. 1 er det også ryddet noe beite både øst og vest for tunet, som i dag beites med hest og kviger. Det er satt igjen noe trevegetasjon i beitet som le for dyra. Også her er innslag av kulturmarksarter. Det er også vurdert å få til et større sammenhengende beite lengst inne i dalen, sørvest for innmarka. Deler av området ble ryddet i 1980. Selv om her trolig har vært beitet før, er det i dag preg av skogsmark.

Litlvatnet er i dag fredet som "Litlvatnet naturreservat" med formål om å bevare et av de mest fuglerike ferskvatn i landsdelen (Lovdata 2006). Litlvatnet er et næringsrikt vatn, en naturtype som er meget sjelden i Sør-Trøndelag. Typisk for slike næringsrike vatn, inkludert Litlvatnet, er at de på grunn av høy planteproduksjon gror igjen, en naturlig prosess som her blir påskyndet av næringstilsig fra dyrka mark. Litlvatnet er så grunt at man så å si kan spasere over det, og gjennomsnittsdypden er bare 1 m. Litlvatnet er særlig viktig som rasteplass for vannfugler under trekket vår og høst, og det er ferdselsforbud i området mellom 20. april og 10. juli.

Deler av arealet rundt vatnet har vært beitet sammenhengende siden 1950-tallet, men før det var nok hele arealet rundt vatnet beitet og trolig også slått. Den skogvegetasjonen som i dag finnes rundt vatnet har kommet til i senere tid, da her før ganske sikkert var snautt. Det er gråor som dominerer denne skogvegetasjonen, med selje og vierkraut nærmest vatnet. I sumpområdene langs kanten rundt vatnet finnes et kraftig utviklet belte med takrør. Både vestre del (mellom Fremstadelva og Nordgjerdselva) og østre del av områdene rundt vatnet blir i dag beitet.

I øst beiter storfe og de kan gå langt ut i vatnet og holder her nede takrørbeltet om de får beite fra tidlig vår, figur 25. Slik hindrer de opphoping av dødt plantemateriale, noe som forsinker gjengroinga av vatnet. Det er også ryddet noe i oreskogen her. Det fuktige beitet mellom oreskogen og vatnet har arter som kvitkløver, raudkløver, fuglevikke og gjerdevikke. Dessuten fukt- eller næringskrevende arter som mjøduert, bekkebleom, lyssiv, sølvbunke og sverdlilje. I tillegg er her registrert arter som krypkvein, elvesnelle, gulldusk, flaskestarr, kvasstarr, tusenblad, grastjønnaks, sumpsivaks og hesterumpe (i følge infobrosjyre om Litlvatnet).

Figur 25. En del av arealet rundt Litlvatnet beites. Der dyra får gå helt ut i vatnet holdes beltet av takrør nede og det skapes en åpen beitevegetasjon. Innenfor de fuktigste arealene finnes gråorskog.

I vest er det i dag blitt et tett kratt ned mot vatnet, og det er ikke holdt åpent av beiting på samme måte som i øst. Sau og hest beiter først og fremst der det er fastmark, og her er derfor tydelig beitepåvirket skog. I kantene av denne skogen (mot innmarka) vokser dessuten noe tindved.

Langs sjøen i nord finnes flere steder strandeng. På Raudstein ble et mindre areal studert nærmere. Her har vært tilført noe gjødsel, men ikke i løpet av de siste fem årene. Beitetrykket er dessuten mindre i dag enn det var før. Her finnes likevel en del kulturmarksarter, som tiriltunge, blåklokke, blåknapp, engkvein, gulaks, raudsvingel, geitsvingel, sølvbunke, øyentrøst, tepperot, engfrytle, kvitkløver, ryllik, gåsemure, følblom og vanlig arve.

I Skardsvika finnes et areal med gammel kulturmark, figur 26. Arealet ligger nær sjøen og har noe preg av strandeng. Grunnen er for det meste ganske tørr, men med fuktigere partier innimellom. Her finnes mange typiske kulturmarksarter, som fuglevikke, smalkjempe, gulaks, tepperot, engfrytle, småengkall, tiriltunge, legeveronika, geitsvingel, blåklokke, engkvein, raudsvingel, kvitmaure, karve og raudknapp. Her vokser også harerug, som er noe kalkkrevende, og i fuktigere partier arter som blåknapp og lyssiv. Gjengroingsarter som firkantperikum (tørrere partier) og mjøduert (fuktigere partier) er også vanlig. Arealet er i gjengroing, og i de mest gjengrodde partia er det mindre artsrikt med busker av bjørk, vier, rogn, einer og pors. Tilsvarende arealer finnes dessuten i Vorpvik (merket som gjødslet beite i ØK) og nedenfor skogranden i Vorpvika. Ingen av arealene er i dag beitet.

Figur 26. I Skardsvika finnes noen arealer med gammel kulturmark som er begynt å gro igjen med blant annet lauvkratt og røsslyng. Her finnes fortsatt kulturmarksarter som raudknapp, blåknapp, harerug, smalkjempe og blåklokke.

Kulturminner og kulturmiljøer

Tradisjonelle bygninger og bygningsmiljøer har verdi som kulturminner og er med på å skape et harmonisk og vakkert kulturlandskap. Spor etter tidligere driftsmetoder har også slike verdier. Dette kan være steingarder, rydningsrøyser, oppmurte veger, bruer og lignende.

Det finnes få særlig gamle bygninger i området, de aller fleste er fra 1900-tallet og gjerne den siste halvdel av århundret. Likevel finnes her en del bevaringsverdige bygninger og helhetlige gårdsmiljøer. Blant annet står her flere typiske driftsbygninger fra rundt midten av 1900-tallet, med hvitmalt fjøsdel i betong nederst og låvedel i bindingsverk over. Denne typen bygninger passet fint inn i det tradisjonelle trøndertunet, og mange tunmiljø har derfor ennå et helhetlig preg. Et eksempel på dette er tunet på Selvli, der fjøset imidlertid er påbygd.

Det står ennå noen tradisjonelle naust og sjøhus igjen i området, men disse er gjerne i begynnelsen av forfall. Disse bygningene er en viktig del av områdets historie, og synliggjør det tette båndet mellom jordbruksdrift og fiskeri som var vanlig på kysten. I Selvbukta er det en gammel dampskipskai i tre som ligger nedenfor tunet på Selvli, figur 27. På kaien står dessuten et skur. Kaien er i noe dårlig stand, og skuret er i begynnelsen av forfall. Like vest for kaien står en liten brygge, også denne i begynnelsen av forfall.

Ytterst på Agdeneset står en 200 år gammel fyrstasjon. Eiendommen inkluderer syv bygninger; et fyrtårn, fyrmesterbolig, fyrbetjentbolig, tre uthus og et naust. Området er omgitt av steingjerder. Fyrstasjonen ble etablert i 1804 og det nåværende fyrtårnet ble satt opp i 1954, men nedlagt i 1984 (Forsvarsforum 2003). Fyrstasjonen er i dag vernet og eid av Klæbu

Sparebank, som blant annet bruker stedet som konferansesenter. Hele fyrområdet er i dag bevaringsområde og friluftsområde.

Figur 27. Den gamle kaien på Selva er i dag i dårlig forfatning, det samme gjelder skuret som står her. Like bortenfor står dessuten en gammel brygge. På andre siden av bukta sees de tradisjonelle gårdsmiljøene på Selvneset. Det er bygd ut en del næringsareal i bukta, noe som gjør at det helhetlige preget brytes.

Figur 28. En gammel, håndmurt veg slynger seg oppover lia ved Hambåra. Bygningsrester fra krigen vises til venstre i bildet.

Hambåra fort ligger ved Hambårtåa og utgjør 30-40 daa liggende delvis i bratt terreng. Fortet ble opprettet i 1897 for å hindre fremmede fartøyer å trenge inn til Trondheim (Forsvarsforum 2003). Anlegget ble benyttet av tyskerne under krigen, men Forsvaret overtok fortet som torpedostasjon i 1945. Fortet ble overført til Heimevernet i 1960-årene, som inntil nylig har brukt det som lager. Anlegget er i dag i privat eie og vernet. Den eldste del av festningsanlegget er fra 1905, og en god del er blitt ødelagt på grunn av gjengroing med selje og annen krattskog, som også bidrar til at anlegget er lite synlig. Mye av det som det vises spor av i dag ble bygd av tyskerne, blant annet restene av en forlegningsbygning og kanonstilling ute på neset her, og betongmurer av flere bygninger i lia ovenfor. Her er også en håndmurt veg som slynger seg oppover lia.

Det finnes steingarder flere steder i området, men det finnes knapt noen som er i brukbar stand. Blant annet er det en steingard som går i gårdsgrensa mellom gnr./bnr. 12/2 og 12/3 på Musdal, fra tunet og mot toppen av haugen. Det finnes også en forfallen steingard lenger øst på bnr. 2. Også på Raudstein er det et par mindre steingarder som er nedrast. Slike små stykker med steingard finnes flere andre steder også.

På Agdenes gård ligger blant annet Kong Øysteins havn. Som kulturminne innehar den en spesiell posisjon, både i regional og nasjonal sammenheng, da den er et av få havnenalegg fra middelalder utenfor urbane sentra som er registrert i Norge med bevarte trekonstruksjoner både over vann, i fjæresonen og under vann. Havna er omtalt i Snorre og i Håkon Håkonssons saga ved flere anledninger, og det er en vanlig oppfatning at anlegget er konstruert for militære formål (Vitenskapsmuseet 2006). Havneanlegget er sannsynligvis oppført tidlig på 1100-tallet. Den del av gården som vender ut mot havna er i dag bevaringsområde, og det er satt opp informasjonsskilt og anlagt parkeringsplass for besøkende sør for gården.

Det finnes mange gravrøyser i området, både på Agdeneset, på Raudstein og flere andre steder langs strandsona her. Dette har sammenheng med områdets sentrale plassering langs skipsleia. Gravrøyser stammer vanligvis fra jernalderen.

Landskapsopplevelse og tilgjengelighet

Ytre Agdenes skiller seg tydelig fra de indre deler av kommunen. Når man kommer langs riksvegen til Selva, blir relieffet i landskapet mindre. Fra fjell og dal lenger inne i fjorden, er det her lavere høydedrag, koller og knauser som dominerer landskapet, sammen med store, sammenhengende flater av gammel havbunn, figur 29. På grunn av dette fremstår landskapet her som vidt og åpent. Landskapet er på mange måter mindre dramatisk, og fremstår som rolig og harmonisk i formen.

Figur 29. Ytre Agdenes er preget av rolige landskapsformer med lave åser og store, flate jordbruksarealer. Her finnes også to vatn: Litlvatnet og Storvatnet (i framgrunnen).

Området oppleves ikke som en helhet, men er stykket opp i delområder som hver for seg er noe forskjellige. Noen ligger uten direkte kontakt med sjøen, og er følgelig mer innlandspreget, mens andre områder ligger vidåpne ut mot fjorden. De ulike delområdene er Selva, Breivika, Agdeneset, Valset, Raudstein, områdene rundt Litlvatnet og Musdal samt flere mindre områder som også ligger mer for seg selv. Alle delområdene er likevel preget av mer eller mindre samme landskapstype.

På grunn av inndelingen i flere mindre, avgrensede områder, byr Ytre Agdenes på et variert og spennende landskap. Den rike forekomsten av kulturminner gjør dessuten området interessant å oppleve. Storvatnet og Litlvatnet bidrar også med liv og variasjon til landskapet, der de

ligger som sølvglinsende perler i alt det irrgroene. Det rike fuglelivet i Litlvatnet er også en attraksjon for alle som går med en ornitolog i magen. Fugletittertårnet ved Litlvatnet er da også mye besøkt, og det er parkeringsplass ved tunet på Innergården på Fremstad.

Hambåra fort blir også brukt en del i tursammenheng. Den håndmurte vegen, som slynger seg oppover lia, ligger langs turmarsjløypa som går videre til toppen av Vettaheia. Her er det kjentmannspost, og det er mange som går denne runden.

Kong Øysteins havn på Agdeneset og Agdenes fyr er også besøkt en del, og her planlegges det dessuten å lage til en tursti, noe som vil bedre tilgjengeligheten i området ytterligere. Tursti planlegges også i Selvbukta, og vil være til glede både for folk i boligfeltet her og for dem i hyttefeltet.

Ellers byr vegene i området på mange flotte turmuligheter. Blant annet kan man følge vegene rundt Litlvatnet eller ut mot fjorden og skipsleia, der Hurtigruta også går forbi. Langs vegene dukker flotte gårdsmiljøer, dyr på beite, kulturminner og mange andre flotte elementer opp.

Inngrep og trusler

Det er foretatt få inngrep i området som ikke har sammenheng med vanlig jordbruksdrift. Vegene utgjør i dag de mest markerte elementer som bryter med jordbrukslandskapet, og særlig riksvegen rundt Selvabukta har uheldig virkning på landskapet.

Boligfeltet og næringsarealet på Selva bryter også mye med den tradisjonelle bebyggelsen i området. Det største inngrepet står imidlertid fyllinga innerst i bukta for, der det er satt opp en del næringsbygg. Dette området stikker seg tydelig fram som et fremmedelement i landskapet.

Spredte eneboliger finnes mange steder i området, og bryter med jordbrukslandskapet rundt. Det meste av bebyggelsen er likevel knyttet til gårdseiendommer, men også på gårdene er det satt opp bygninger uten tilknytning til den lokale byggeskikken. Dette gjør at helheten i tunet går tapt. Dette gjelder også mange driftsbygninger, som ikke alltid er like godt tilpasset til den tradisjonelle byggeskikken. Også noen hyttefelt er med på å endre landskapet ved å tilføre en ny og fremmed byggeskikk.

Nedlegging av de minste bruka bidrar til å gjøre kulturlandskapet mindre variert. Når bruk legges ned, blir gjerne de marginale arealene på bruket gro igjen, mens den fulldyrka marka drives. Driftsbygninger og andre gårdsbygninger står dessuten i fare for å bli stående til forfall. Tap av bevaringsverdig bygningsmasse utgjør derfor en viktig trussel mot kulturlandskapet i området.

Den største trusselen mot kulturlandskapet i området kommer fra gjengroing, både av innmark og av utmark (lynghei). Allerede i dag har store arealer grodd igjen, og landskapet har på grunn av dette forandret karakter i forhold til tidligere. Samtidig har gjengroing bidratt til å gjøre landskapet lunere, noe som kan være av positiv verdi. I dag er gjengroinga imidlertid kommet så langt at relativt få arealer, bortsett fra den fulldyrka marka, er helt åpne. De ennå åpne arealene er derfor av stor verdi i dag.

Vurdering av området

Ytre Agdenes er den nordøstre del av Agdenes kommune og består av flere gårdsfylker liggende langs sjøen og et stort, flatt og sammenhengende jordbruksområde som ligger i tilknytning til Litlvatnet og Storvatnet. Området har svært mange kulturminner av ulike slag, først og fremst i form av gravrøyser, krigsminner, Agdenes fyr, Kong Øysteins havn, steingarder og dessuten noe tradisjonell gårdsbebyggelse. Ytre Agdenes byr på svært mange muligheter for turgåing og rekreasjon, både for fastboende og hyttegjester.

Aktuelle tiltak/skjøtselsanbefalinger

Kulturlandskap skapes gjennom gjensidig påvirkning mellom natur og kultur. Særlig verdifulle kulturlandskap har ofte bevart gamle kulturmarker og har gjerne mange kulturminner. De byr også på varierte og interessante landskap. Sammenhengen mellom kulturmark og bygningsmasse er også med på å skape helhetlige og særlig verdifulle kulturlandskap. Derfor er det viktig at både bygninger og kulturmark ivaretas og sees i sammenheng.

For å ta vare på de store kulturlandskapsverdiene i Ytre Agdenes bør følgende arbeides med:

- Hindre gjengroing av beitearealer og lynghei
- Holde i hevd artsrike beiteområder med høyt nok beitetrykk og uten bruk av gjødsel
- Ta vare på det som er igjen av bevaringsverdige bygninger
- Legge bedre til rette for opplevelse av kulturlandskapet/bedre tilgjengeligheten

Gjengroing er i dag et økende problem i området, og det er trolig umulig å holde alle arealer åpne. I stedet bør man se på hvilke arealer som er viktige å holde åpne (med tanke på artsmangfold, landskapsopplevelse osv.) og hvilke arealer som skal få lov til å gro igjen. Lyngheiene var en gang skogkledde, og kan bli det igjen. Det vil da bety en drastisk landskapsendring, som i mange tilfeller vil være uønsket.

For å hindre gjengroing må arealet ha et tilstrekkelig høyt beitetrykk og det vil i mange tilfeller være nødvendig å supplere med avsviing av lyngheia eller supplerende rydding i annen beitemark. Der det har kommet inn mye busker og trær må arealet ryddes før det svies og beites. Mer informasjon om passende rydding, beitetrykk, lyngsviing med mer finnes i *vedlegg I* til rapporten.

For det biologiske mangfoldet er det særlig viktig å holde åpne de arealene som er klassifisert som gammel kulturmark tidligere i rapporten, det vil si i Skardsvika, på Raudstein og ved Litlvatnet. Disse arealene er særlig artsrike og har en slått- eller beitebetinget vegetasjon som er avhengig av et lavvokst feltsjikt for å overleve. De arealene som ble undersøkt, er delvis i gjengroing. Det anbefales derfor at det ryddes for busker og trær der dette er et problem. Etter ryddinga må alt avkappet materiale komposteres eller helst brennes, da det kan ha en uheldig effekt på beitet om det blir liggende. På steder med mye grovt, gammelt gress bør man svi det av. Det er også viktig å følge opp med slått eller tilstrekkelig høyt beitetrykk, slik at ikke tre og busker får etablert seg igjen. Ved beitesesongens slutt må vegetasjonen være godt nedbeitet.

Mer om restaurering av gamle slåtte- og beitemarker finnes i *vedlegg I* til rapporten. Det kan dessuten søkes tilskudd til restaurering av gammel kulturmark gjennom SMIL-ordninga i kommunen. Det kan også søkes midler til inngjerding av arealene. For arealer med gammel kulturmark kan det dessuten søkes *Tilskudd til skjøtsel av gammel kulturmark* gjennom det

regionale miljøprogrammet. Beitearealene må da gjerdes inn og beites for seg og det må heller ikke benyttes gjødsel i områdene.

Ved Litlvatnet er det en del arealer som er beitet, men mye av arealet har fått en tett kantvegetasjon og der det ikke beites vokser vatnet raskest igjen. Arealene rundt Litlvatnet har tradisjonelt vært slått/beitet, og i følge vernebestemmelsene for vatnet er tradisjonell slått og beiting tillatt, dessuten vedlikehold og oppsetting av gjerder (Lovdata 2006). Det anbefales derfor at større arealer rundt vatnet beites.

Selv om kantvegetasjonen de senere årene har blitt langt mer omfattende enn tidligere som følge av gjengroing, kan det ikke uten videre anbefales rydding. I verneforskriften står det at *"all vegetasjon i vann og på land er fredet mot enhver form for skade og ødeleggelse"* (Lovdata 2006). Eventuell skjøtsel eller rydding av arealet utover tradisjonell slått eller beiting må avklares med vernemyndighetene. Det bør dessuten utarbeides skjøtelsesplan før slike tiltak settes i verk. Mer om skjøtelsesplaner finnes i *vedlegg I* til rapporten.

Om det blir satt i gang rydding, er det viktig at alt avkappet materiale fjernes og at det følges opp med tilstrekkelig hardt beitetrykk, slik at gjenveksten holdes nede i størst mulig grad. Ved rydding bør det settes igjen treklynger, og det er viktig å ta hensyn til fuglelivet ved alt ryddingsarbeid i området. Beiting med storfe har trolig størst effekt, da disse i motsetning til sauen, også beiter langt ut i vatnet. Med hensiktsmessige leiekontrakter kan det være mulig å få gjerdet inn og beite de arealene som i dag ligger ubrukt. Et annet alternativ kan være å få gjerdet inn hele arealet rundt vannet og ha fellesbeite her med både storfe og sau, da beiting med flere dyreslag gjerne har en positiv effekt på vegetasjonen.

Det haster å få gjort noe med det som står igjen av tradisjonelle bygninger i området. De fleste av disse er allerede borte eller mye forandret. Det som står igjen er derfor av særlig verdi for kulturlandskapet i området. Særlig er det ønskelig at gamle naust blir tatt vare på, fordi de viser sammenhengen mellom jordbruk og fiske, som var så viktig før. Det samme gjelder trønderlåna og de tradisjonelle driftsbygningene. Å ta vare på den tradisjonelle firkantforma i tunet er også viktig for helheten i kulturlandskapet.

Når bevaringsverdige bygninger skal settes i stand, anbefales det at dette gjøres slik at mest mulig av den opprinnelige bygningen bevares og at det ikke gjøres utvendige endringer på bygningen. Den beste forsikringen for at en bygning skal bli tatt vare på, er at den brukes til noe. Det er derfor en utfordring å finne nye bruksområder, som for eksempel utleie. Mer om istandsetting av bevaringsverdige bygninger finnes i *vedlegg II* til rapporten. Det kan dessuten søkes SMIL-midler gjennom kommunen til utbedring av slike bygninger.

For at den tradisjonelle byggeskikken skal ivaretas, anbefales det at nye bygninger i større grad tar opp i seg tradisjonell arkitektur, særlig gjelder dette bygninger i gårdstunet. Også plasseringen av bygningene er her viktig. Mer om nybygging i kulturlandskapet finnes i *vedlegg II*.

For å legge bedre til rette for opplevelse av kulturlandskapet, anbefales det at det i større grad settes opp skilt/informasjonsstavler som forteller om kulturlandskapet og kulturminnene i området. Dette vil være med på å gi en større totalopplevelse for besøkende. Jo mer kunnskap man har om det landskapet man ser rundt seg, jo mer interessant vil opplevelsen av det bli. Det vil tilsvarende være vanskelig å se verdien i kulturlandskapet dersom man ikke kan noe om det. Slike tiltak for å øke tilgjengeligheten i kulturlandskapet kan gis tilskudd gjennom

SMIL-ordninga i kommunen. Ordninga omfatter blant annet etablering av turstier, oppsetting av benker, skilting og merking. Mer informasjon om slike tiltak finnes i *vedlegg II* til rapporten.

Noen aktuelle tiltak når det gjelder fremming av opplevelseskvaliteter, er turstier på Agdeneset, Selva og Hambåra. På Agdeneset er det interesse for å legge til rette for ridning og turgåing. I området er det allerede en del ferdsel i forbindelse med Kong Øysteins havn og Agdenes fyr. En opparbeidet tursti gjennom kulturlandskapet (med blant annet lyngheier) vil knytte disse attraksjonene sammen. Ved å legge til rette med grillsted vil man forebygge problemer knyttet til ferdsel, som ”frigrilling” og kasting av søppel. En aktuell rundtur vil være å gå langs sjøen fra Valset, via Kong Øysteins havn, til Agdenes fyr og tilbake igjen. I tilknytning til en slik sti bør det settes opp skilt som forteller om kulturminner og kulturlandskap.

På Selva er det planlagt en tursti langs sjøen i Selvabukta og på høydedraget like nord for bukta. Dette er ment som et tilbud til dem som har hytte her og dem som bor i boligfeltet like ved. Det er et flott kulturlandskap rundt bukta, og fra høyden har man fin utsikt. I tillegg ligger det noe kulturminner ved sjøen her, blant annet kaien og brygga. Det anbefales å sette opp små informasjonsskilt i forbindelse med stien, som kan fortelle litt om det man ser rundt seg i kulturlandskapet, både bygninger og andre sentrale elementer.

I Habåra er det allerede gjort noe ryddingsarbeid som har medført at det blir bedre utsikt fra området. Den gamle vegen her er i forholdsvis god stand og velegnet som tursti. Det anbefales at det i tillegg til mer rydding (for beite med kalv og sau) settes opp skilt som kan fortelle litt om de mange krigsminnene man ser her. Det vil gjøre det ennå mer interessant å ferdes her.

6 Kilder

Skriftlige kilder

Liavik, K. 1996. Nasjonal registrering av verdifulle kulturlandskap i Sør-Trøndelag – sluttrapport for Sør-Trøndelag. Fylkesmannen i Sør-Trøndelag, Miljøvernavdelingen.

Kilder på internett

Forsvarsforum 2003. I *Forsvarsforum nr. 2003/13* [online]. Tilgang:

<http://www.fofo.no/?module=Articles;action=Article.publicShow;ID=1592> [sitert 27.4.2006].

Lovdata 2006. Forskrift om fredning for Litlvatnet naturreservat, Agdenes kommune, Sør-Trøndelag. I *lovdata.no* [online]. Tilgang: <http://www.lovdata.no/for/lf/mv/mv-19831223-2023.html> [sitert 28.4.2006].

miljolare.no 2006. Nettverk for miljølære. I *miljolare.no* [online]. Tilgang:

<http://www.miljolare.no> [Sitert 27.4.2006].

NGU 2006. Berggrunnsgeologidatabasen. I *Geologi for samfunnet* [online]. Tilgang:

<http://www.ngu.no/kart/bg250/> [sitert 27.04.2006].

Vitenskapsmuseet 2006. I faktaark om Kong Øysteins havn på Agdenes [online]. Tilgang:

<http://www.ntnu.no/vmuseet/fakark/forvaltning/kongoistein.html> [sitert 28.4.2006].